

**UNIVERZITET U BANJOJ LUCI
FILOZOFSKI FAKULTET**

Uredio: Đorđe Čekrlija

**LIČNOST I DRUŠTVO III:
AUTORITARNA LIČNOST I DRUŠTVO**

Banja Luka, 2017.

Đorđe Čekrlija

**LIČNOST I DRUŠTVO III:
AUTORITARNA LIČNOST I DRUŠTVO**

Banja Luka, 2017. godine

Naziv publikacije:
Ličnost i društvo III:
Autoritarna ličnost i društvo

Izdavač:
Filozofski fakultet, Univerziteta u Banjoj Luci
Friedrich Ebert Stiftung BiH

Urednik
Đorđe Čekrlija

Recenzenti:
Prof. dr Brane Mikanović
Prof. dr Srđan Dušanić
Doc. dr Biljana Mirković
Prof. dr Jasna Bogdanović Čurić
Prof. dr Edin Bandić
Doc. dr Seid Masnica
Prof. dr Miroslav Drinić
Doc. dr Borivoje Milošević
Prof. dr Boro Bronza

Lektura:
Dragan Dragomirović

DTP:
Marko Ačić

Štampa:
Akademac, Banja Luka

Tiraž:
300

Sva prava pridržana od Filozofski fakultet i Friedrich Ebert Stiftung BiH. Stavovi i mišljenja izneseni u ovoj publikaciji su autorski i ne predstavljaju izričite stavove i mišljenja izdavača. Filozofski fakultet i Friedrich Ebert Stiftung BiH ne garantuju za tačnost podataka koji su izneseni u ovoj publikaciji. Komercijalna upotreba izdanja nije dozvoljena bez pismene saglasnosti Fondacije.

Đorđe Čekrlija

**Ličnost i društvo III:
Autoritarna ličnost i društvo**

Zbornik *Ličnost i društvo III: Autoritarna ličnost i društvo* predstavlja skup rezultata i istraživačkih radova proisteklih iz naučno-istraživačkog projekta *Lični i društveni faktori političkih izbora*, koji je u potpunosti ostvaren kroz saradnju sa Fondacijom Friedrich Ebert Stiftung BiH i koji bez njihove podrške ne bi bilo moguće realizovati.

Banja Luka, 2017. godine

CIP - Каталогизacija u publikaciji
Nародна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

324:342.849.2(497.6)
321.64(497.6)

ЛИЧНОСТ и друштво

Ličnost i društvo III : autoritarna ličnost i društvo / uredio Đorđe
Čekrlija. - Banja Luka : Filozofski fakultet : Friedrich Ebert Stiftung,
2017 (Banja Luka : Akademas). - 55 str. ; 25 cm

"Zbornik Ličnost i društvo III: Autoritarna ličnost i društvo predstavlja
skup rezultata i istraživačkih radova proisteklih iz naučno-istraživačkog
projekta Lični i društveni faktori političkih izbora, koji je u potpunosti
finansiran od strane Fondacije "Friedrich Ebert Stiftung" ..." --> prelim.
str. - Tekst ćir. i lat. - Tiraž 300. - Napomene i bibliografske reference uz
sve radove. - Bibliografija uz svaki rad. - Abstracts.

ISBN 978-99955-59-98-4 (Filozofski fakultet)

COBISS.RS-ID 6862616

Sadržaj

Predgovor	
Preface	5
<i>Dorđe Čekrlija, Lana Vujaković, Dijana Đurić</i> Antiintraceptivnost, konformizam, ordofilija, porodična okupljenost i nacionalna vezanost: U kom grmu leži autoritarnost?	
Antiintraceptivity, conformism, ordophilia, family gathering, and national attachment: In which bush does the authoritarianism hide?	6
<i>Бошко М. Бранковић</i> Од полубогова до националних издајника и оптуженика за велеиздају	
From demigods till national traitors and charged for betrayal	27
<i>Dragan Dragomirović</i> Despotizam, demokratija i bosanskohercegovačko društvo danas	
Despotism, democracy, and the state of affairs in Bosnia & Herzegovina today	35
<i>Saša Čekrlija</i> Fenomen preletačevići i kreiranje političkog imidža izabраних представника власти	
Flyover phenomenon and creation of political image of the elected authority representatives	42
Zaključni osvrt	49
Brief conclusion	52

PREDGOVOR

Zbornik *Ličnost i društvo III: Autoritarna ličnost i društvo* je nastao kao rezultat naučno-istraživačkog projekta *Lični i društveni faktori političkih izbora*. Projekat je realizovan u periodu od januara do septembra 2017. godine u organizaciji Filozofskog fakulteta u Banjoj Luci, a u potpunosti je podržan od strane Fondacije Friedrich Ebert. Sam projekat je nastavak istraživačke studije koja se bavi osobinama ličnosti i karakteristikama društvenog sistema koji oblikuju političke izbore građana. U prethodnoj fazi su analizirane poželjne osobine i društvene orijentacije političara, mehanizmi donošenja odluka kod marginalizovanih socijalnih grupa, istorijski uslovi formiranja pluralističke demokratije u Bosni i Hercegovini, uticaj medija na političke izbore građana, politička ponuda u Bosni i Hercegovini i sistemi komunikacije političara i generalno je ustanovljeno da se najpoželjnijima smatraju autoritarni tipovi političara. (v. *Ličnost i društvo II*, 2016) Povod za nastavak istraživanja sadržan je u nastojanju da se ustanove osnovni motivi takvih izbora građana. Osnovno istraživačko pitanje bilo je zašto građani dosljedno poklanjaju povjerenje autoritarnim tipovima vođa i time direktno biraju sljedbeništvo umjesto saradnje sa vlastitim sistemom. I ovaj put se odgovor nastojao potražiti iz više uglova. Kao direktan rezultat nastao je ovaj Zbornik Ličnosti i društvo III. Prvo je ponuđena psihološka studija koja se bavi analizom izvornih osobina ličnosti koje stoje u osnovi građana da biraju vođe autoritarnog tipa. Poželjne osobine i vrijednosne orijentacije političara su potom razmotrene kroz istorijske primjere koji omogućavaju da se stekne uvid u tradiciju odnosa građana prema političarima. Uspostavljanje, održavanje, funkcionisanje društvenog sistema čiji se političari prometnu u autoritarne analizirana je i iz kulturološkog ugla. Konačno, iz domena politikologije su date analize aktuelnih negativnih pojave koje se mogu registrovati u ponašanju pripadnika političke elite, kao izabраниh poželjnih političara. Dodajmo tome i da su dvije psihološke studije koje se bave uticajem socijalne trauma na političke sklonosti i sklonostima u formiranju sudova i izbora kod ratnih vojnih invalida, kao pripadnika marginalizovane socijalne grupe, izdvojene kao posebni radovi i prijavljeni na stručne skupove. Smatramo da će na takav način u većoj mjeri doprinijeti praktičnoj primjeni dobijenih rezultata istraživanja i dodatno promovisati sam istraživački projekat.

Osim toga, smatramo da je kroz sprovedeno istraživanje i ovaj Zbornik još jednom potvrđena mogućnost da nauka ima važno mjesto u svijetu politike i da bez ikakve sumnje može da pruži važna saznanja i informacije čije bi korištenje bilo na korist samom sistemu. Kako prethodni, tako i predstavljeni rezultati analiza mogu da obogate političko djelovanje svojim uvidima i stručnim i naučnim usmjeravanjem društvenog djelovanja. Zbog toga ćemo još jednom naglasiti kako smatramo da je najvrijednija dobit sprovedenog naučno-istraživačkog projekta angažovanje Filozofskog fakulteta u Banjoj Luci u naučno-istraživačke projekte koji se tiču i političke sfere života u Bosni i Hercegovini.

UDK 159.92:316.62]:17.024
Originalni naučni rad

ANTIINTRACEPTIVNOST, KONFORMIZAM, ORDOFILIJA, PORODIČNA OKUPLJENOST I NACIONALNA VEZANOST: U KOM GRMU LEŽI AUTORITARNOST?

Dorđe Čekrlija*, Lana Vujaković*, Dijana Đurić**

* *Filozofski fakultet, Univerzitet u Banjoj Luci*

** *Zavod za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju „Dr Miroslav Zotović“*,

Apstrakt: U sprovedenom istraživanju su razmatrane relacije između varijabli koje se mogu tretirati subdimenzijama ili korelatima autoritarnosti. Cilj studije je bio ispitati prirodu autoritarnosti, kao osobine ličnosti, i autoritarne orijentacije koja pored psiholoških uključuje i varijable koje ne spadaju u organe ličnosti. U istraživanje su uključene varijable antiintraceptivnosti, konformizma, ordofilije, nacionalne vezanosti i okupljenosti porodice. Sprovedene su dvije studije. U prvoj je uz pomoć hijerarhijske faktorske analize posmatran zajednički psihološki prostor koji navedene varijable definišu svojim međudnosima. U drugoj studiji je konfirmatornom faktorskom analizom testirana hipoteza da antiintraceptivnost i ordofilija sa konformizmom čine srž autoritarne ličnosti koji ne uključuje nacionalnu vezanost i okupljenost porodice. Rezultati obje studije sugerišu da su antiintraceptivnost kao jedinstvena varijabla, i konglomerat konformizma i ordofilije istinske autoritarne subdimenzije ličnosti. Okupljenost porodice se pokazuje kao nejak korelat antiintraceptivnosti, konformizma i agresivne ordofilije, ali ne pokazuje tendenciju da dijeli varijansu sa njima nadređenom generalnom dimenzijom autoritarnosti. Nacionalna vezanost se u ovom istraživanju ne korelira sa autoritarnim crtama. Ukupni nalazi potvrđuju hijerarhijsku strukturu autoritarnosti, značaj antiintraceptivnosti i submisivnosti kao njenih aspekata, i svrstavaju okupljenost porodice i nacionalnu vezanost u red varijabli koje ostvaruju tek uslovne odnose sa osobinom autoritarnosti. **Ključne riječi:** Autoritarnost, antiintraceptivnost, konformizam, nacionalna vezanost, porodica.

UVOD

Studija o autoritarnoj ličnosti Adorna, Frenkel-Brunwik, Levinson i Sanforda (1950) predstavljala je prvi značajan iskorak u objašnjavanju prirode i etiologije ovog konstrukta. Autori su se držali psihoanalitičkog teorijskog okvira i prema ovom tumačenju autoritarne osobe pokazuju sklonost antidemokratskim ideologijama, rukovođenju predrasudama i stereotipisanju. Glavni faktori odgovorni za razvoj autoritarnog sindroma kod pojedinca su sadržani u hladnoj vaspitnoj klimi i rigidnoj metodologiji vaspitanja djece u porodici. Iako je ova studija pobudila ogroman interes i podstakla veliki broj razmatranja autoritarnosti, jedan od njenih osnovnih postulata je ostao više nego zanemaren. Ispitivanja autoritarnosti primat su dala razvijanju modela strukture autoritarnosti i identifikovanju korelata i determinanti iz svih domena funkcionisanja pojedinca, dok je razmatranje povezanosti autoritarnosti sa karakteristikama funkcionisanja porodice i vaspitanja i razvijanje vaspitnih strategija ostalo zapostavljena sfera. Cherry i Byrne (1977), i Todosijević (1996) iznose mišljenje da zanemarivanjem osnovnog

konteksta u okviru koga se uspostavlja autoritarna struktura ličnosti gubimo mogućnost da ostvarimo i praktičnu dobit od psiholoških istraživanja autoritarnosti.

Prema Adornu i saradnicima (1950) autoritarnost predstavlja sindrom koji čini devet subdimenzija: konvencionalizam, autoritarna submisivnost, autoritarna agresivnost, antiintraceptivnost, praznovjerje, snaga i moć, destruktivnost i cinizam, sklonost korištenja mehanizma projekcije i pretjerana zainteresovanost za seks. Iako nisu svi koncepti autoritarne ličnosti prihvaćeni veliki broj istraživanja je potvrdio njenu multidimenzionalnu hijerarhijsku strukturu. U studijama Camileri (1959), Cherry & Byrne (1977), Đurić (1987), Rot i Havelka (1973), Peterson, Doty i Winter (1993) su provjere vršene na osnovu istog upitnika, F skale koja je korištena i 1950-te godine u izvornoj studiji. Primjene drugih upitnika pokazale su mogućnost razvijanja modela autoritarnosti sa drugačijom kompozicijom struktura, ali nisu dovodile u pitanje da se radi o hijerarhijski organizovanom konstruktumu (Altemeyer, 1981; Christie, 1991; Edwards 1957; Hofman, Uzelac i Ignjatović, 1987; Majstorović, Ignjatović i Salaj, 1994). U državama gdje možemo koristiti svoj maternji jezik bez prevodioca¹ su u više navrata razmatrane različite substrukture autoritarnosti. Kroz upitničku operacionalizaciju i ispitivanje relacija sa različitim dimenzijama ličnosti i konstruktima socijalne psihologije analizirani su antiintraceptivnost (Ignjatović, Marinković, Orozović i Stojanović, 1996), konformizam (Dušanić, 2006a), konformistička religioznost (Čekrlija, 2005; Čekrlija, 2007a; Čekrlija, 2007b Gajić, 2006a; Dušanić, 2006b), etnocentrizam (Turjačanin, 2006; Čorokalo i Kamenov, 1999; Pantić, 1991), ordofilija (Stojanović, Trogrlić, Mitrović, 2001), praksofilija (Smederevac, Šećerov, Sakač i Kurbalija, 2001; Rašović, Stojanović, Raković i Lukić, 2001). Rezultati svih navedenih studija se mogu tumačiti kao argument u prilog ideje Adorna i saradnika o autoritarnosti kao sindromu koji čini određen skup subdimenzija. Osnovna karakteristika navedenih studija je da su proširila listu autoritarnih simptoma. Time je dobijena mogućnost da se u razmatranje uključe i substrukture autoritarnih dimenzija što direktno daje bolji uvid u prirodu autoritarnosti i njenih dimenzija.

Svrha i ovog rada je provjeriti da li određeni psihološki konstrukti imaju svoje mjesto na listi simptoma autoritarnosti. Drugim riječima, provjera strukture u istraživanju nije opetovana revalidacija nalaza Adorna i saradnika, već nastojanje da se dobije punija slika autoritarnosti, popunjavajući postojeće praznine na njenoj topološkoj mapi. Pored toga, glavno težište rada je stavljeno na mogućnost identifikacije osnovnog, centralnog simptoma autoritarnosti. Drugim riječima, nastojanje se utvrditi da li se neke od dimenzija autoritarnosti mogu smatrati važnijim karikama od ostalih, odnosno da li postoje dimenzije autoritarnosti koje čine nužan uslov da bi se određen sklop karakteristika i tendencija ličnosti uopšte označio kao autoritarnost.

Studija 1

UVOD

U okviru prve studije su razmatrani međuodnosi većeg broja subdimenzija ličnosti koje su u ranijim razmatranjima identifikovane kao strukture autoritarnosti. Odabrani su antiintraceptivnost, konformizam, nacionalna vezanost, okupljenost porodice i autoritarna sklonost radu (ordofilija). Cilj ispitivanja je bio ustanoviti da li posmatrane strukture ličnosti imaju u svojoj osnovu zajedničke, opštije sklonosti i da li se mogu okupiti u okrilje jedinstvene dimenzije, operacionalizovane kao autoritarnost.

---

¹ Države nastale raspadom SFRJ.

Etnocentrizam kao jedan od osnovnih pojmova nomološke mreže autoritarne ličnosti je u ovoj studiji operacionalizovan preko nacionalne vezanosti. U velikom broju razmatranja, ovaj konstrukt se opisuje na različite načine, preko jedne ili više dimenzija, ali kojima je zajedničko da se tiču odnosa prema *vlastitoj* i *inim* nacionalnim grupama. Katz (1965), Guetzkow (1955), Rot (1999) tako uglavnom opisuju različite oblike vezanosti prema svojoj i drugim nacijama. Suprotno tome, Pantić (1987) i (Milosavljević, 1990, 1999) definišu nacionalnu vezanost bipolarnom dimenzijom gdje je na jednom kraju smještena vezanost za vlastitu naciju a sa druge otvorenost prema drugim nacijama. Nalazi dosadašnjih istraživanja su saglasni da izražena vezanost za vlastitu i zatvorenost prema drugim nacijama jesu prediktori autoritarne orijentacije (Čekrlija i Turjačanin, 2006; Duckitt, 2002; Federico, Golec i Dial 2005; Gajić, 2006b; Golec i Federico, 2004; Jost, Glaser, Kruglanski i Sulloway, 2003; Kosterman i Feshbach, 1989; Schatz, Staub i Levine, 1999; Wolf i Momirović, 1988). U sprovedenom istraživanju je izabran jednodimenzionalni model Milosavljevića (1999). Glavni razlog za to je činjenica da unidimenzionalni model nacionalne vezanosti, odnosno ideja da se jednom dimenzijom mogu obuhvatiti i vezanost za vlastitu i otvorenost prema *inim* nacionalnim grupama, odgovara konceptu etnocentrizma kao subdimenzije autoritarnosti.

Antiintraceptivnost je prema teoriji o autoritarnoj ličnosti neprijateljski stav prema emocijama, subjektivnom i imaginativnom. Svaki od ovih aspekata za pojedinca na neki način može da predstavlja potencijalnu opasnost jer ga tjera na bavljenje vlastitim unutrašnjima sadržajima. S obzirom na sadržaj i količinu i neprijatnost emocionalnog naboja potisnutog, svako bavljenje vlastitim unutrašnjim sadržajima se nastoji izbjeći upravo da ne bi došlo do provociranja potisnutog. Iako se radi o vrlo zapostavljenoj subdimenziji koja bi psiholozima trebala biti zanimljiva i van okvira autoritarnosti, dosadašnji rezultati sugerišu da je antiintraceptivnost jedna od osnovnih struktura koja predstavlja bazu za uspostavljanje brojnih obrazaca ponašanja iz domena autoritarnosti. Ignjatović i saradnici (Ignjatović, Marinković, Orozović, i Stojanović, 1997) su kroz upitnik AaIi antiintraceptivnosti operacionalizovali kao netrpeljivost prema osjećanjima, psihologiji i umjetnosti, a dobijeni rezultati su nedvosmisleno ukazivali na jedinstven predmet mjerenja. Ispitujući odnose sa nadređenim konstruktom autoritarnosti Mitrović i Gardinovački (1996) su identifikovali značajno prostorno preopkrivanje sa agresivnom moralnosti, submisivnosti i tradicionalizmom. Pored toga, u dosadašnjim istraživanjima koja su bazirana na procjenama zasnovanim na upitniku AaIi, potvrđene su veze sa stepenom svakodnevne okupljenosti porodice (Čekrlija, 2015) i religioznosti (Čekrlija, 2007). Ispitivanja etiologije antiintraceptivnosti sugerišu da je za njeno nastajanje presudan uticaj nerazriješene Edipalne krize uz modulacionu ulogu analne fiksacije (Čekrlija, 2001), a njima su kompatibilni nalazi koji sugerišu vezu antiintraceptivnosti i Eysenckove dimenzije psihoticizma (Ignjatović, Stojanović, Marinković i Orozović, 1996).

Adorno (1950) i Altemeyer (1981) konformizam označavaju autoritarnom submisivnošću koja se razvija kao rezultat dejstva mehanizama odbrane, pri čemu je opisuju kao nekritičku saglasnost i prihvatanje stavova i vrijednosnih orijentacija postavljenih od strane autoriteta. Za ovu se subdimenziju može reći da je vjerovatno osnova koja pojedinca čini prijemčivim i za usvajanje ostalih obrazaca ponašanja autoritarne orijentacije, što empirijski rezultati dosljedno potvrđuju (Duckitt, 1989; Ekehammar i Akrami, 2003; Rickert, 1998; Sibley i Duckitt, 2008; Van Hiel, Kossowska i Mervielde, 2000). U okviru dosadašnjih ispitivanja aspekata autoritarnosti u okviru kojih smo razmatrali konformizam potvrđene su veze sa religioznosti (Dušanić, 2006), moralnosti, spoljnim lokusom kontrole (Čekrlija, Turjačanin i Puhalo, 2004), nacionalnom vezanosti (Gajić, 2006) i ordofilijom (Čekrlija, 2004). Što se tiče odnosa sa

bazičnim dimenzijama ličnosti rezultati istraživanja daju jednoznačne rezultate po kojima su dominantni korelati konformizma otvorenost na iskustvo i prijatnost (Doty, Peterson i Winter, 1991; Feldman, 2003; Passini, 2008).

Ordofilija predstavlja pridavanje pretjerane važnosti redu i konvencionalnim normativima. Iako se na neki način podrazumijeva u studijama koje su posvećene autoritarnosti, nije joj posvećena naročita pažnja kao zasebnoj subdimenziji autoritarnosti. Majstorović i saradnici (1994) su prilikom razmatranja strukture autoritarnosti pored konvencionalizma, autoritarne moralnosti, penofilije, sadizma i praksofilije ustanovili postojanje perverzne, izvitoperene ljubavi prema redu kao relativno nezavisne dimenzije. U daljim razradama je ustanovljeno da postoje dva modaliteta ordofilije, opisani kao konformistička (poslušnička, u smislu pretjeranog prilagođavanja konvencionalnim normama) i narednička (agresivna, ispoljena kroz agresivno nastojanje da se red i pravila sprovedu i održe, uz kažnjavanje svakog odstupanja od njih). Upitničke operacionalizacije naredničke i konformističke ordofilije su potvrdile egzistenciju ordofilije i pokazale mogućnost jasnog razlikovanja dva modaliteta pretjerane ljubavi prema redu (Ignjatović, Blagojević, Gaćeša, Sofrenović, Vojnić, Vukov, Trogrlić, Mitrović i Jevremov, 2001). Rezultati razmatranja uticaja vaspitne klime na izvitoperen doživljaj reda sugerišu da autoritarni vaspitni stil ima dominantan uticaj na naredničku a demokratski na konformističku ordofiliju (Adrović, Vasić i Jevremov, 2001). Pored toga, ordofilija oba tipa pokazuje značajne korelacije sa antiintraceptivnosti (Stojanović, Trogrlić, Mitrović, 2001) i praksofilijom kao subdimenzijama autoritarnosti (Sofrenović, Knebl i Ignjatović, 2001).

Posljednji konstrukt uključen u istraživanje je stepen okupljenosti članova porodice u svakodnevnom aktivnostima. Milosavljević (1985) je stepen porodične okupljenosti definisao skupom mogućih zajedničkih aktivnosti članova porodice u okviru kojih do izražaja dolaze međusobni odnosi njenih članova. Stepenn okupljenosti porodice prema istom autoru (Milosavljević, 1985, 1987, 1990, 1991, 1991a, 2002) pozitivno utiče na razvoj ponašanja koje društvo tretira kao „dobro“. Ipak, visoka okupljenost porodice ne mora da bude garant socijalno poželjnog ponašanja njenih članova. Dodatna istraživanja pokazuju da je kvalitet odnosa među članovima porodice, povezanost prijatnim emocijama i sadržajno vrijeme koje provode zajedno važniji faktor od same količine vremena koje provode zajedno (Milosavljević, 2002; Milosavljević, Kos i Opačić, 1988; Todosijević, 1996; Čekrlija, Barać i Đurić, 2015). Ukoliko se okupljenost porodice bazira na njenom poštovanju kao konvencionalne vrijednosti i nominalnoj posvećenosti, na jasnoj podjeli uloga među njenim članovima, rigidnom sprovođenju pravila putem primjene kazne primarne vaspitne metode, odsustvu emocionalne bliskosti i uzajamne posvećenosti među njenim članovima, stiče se velika mogućnost obrazovanja autoritarne strukture ličnosti njenih članova. Etiologija autoritarne strukture ličnosti objašnjena je vrlo precizno u dubinskim teorijama ličnosti (Adler, 1984; Freud, 1976; Fromm, 1986; Klein, 1975) a verifikovana kroz empirijske potvrde (Peterson, Maier i Seligman, 1993; Seligman, 2002; Wagner i Cohen, 1994; Watson, Hickman, Morris, Milliron i Whiting, 1995).

Posmatranjem simultanih odnosa opisanih konstrukata bi se dobila mogućnost dodatnog rasvjetljavanja prirode autoritarnosti. Pri tome se u prvom redu misli na ulogu okupljenosti porodice. Iako su značaj i priroda uticaja stila vaspitanja, porodične atmosfere na dimenzije autoritarnosti prilično poznati, biće zanimljivo pogledati položaj ove dimenzije u nomološkoj mreži autoritarnosti. Pored toga, smatramo da će proces postepenog raslojavanja subdimenzija autoritarnosti omogućiti i dodatne informacije koje će pomoći u boljem shvatanju i ispravnijem tretmanu autoritarnosti.

METOD

Uzorak

U okviru prve studije ukupan uzorak je iznosio ukupno 252 ispitanika (144 žene) prosječne starosti $M=22.83$ ($SD=2.87$). Ispitivanje je obavljeno na Filozofskom fakultetu u Banjaluci u nekoliko sesija. Sva ispitivanja su bila grupa, uz potpuno dobrovoljno i anonimno učešće subjekata. Ukupno ispitivanje je obavljeno u prisustvu ispitivača i trajalo je 35 minuta.

Mjere

Svi instrumenti korišteni u studiji su provjereni u više studija i u datom teorijskom okviru se mogu tretirati mjerama različitih subdimenzija autoritarnosti. I u ovom istraživanju svi upitnici su pokazali zadovoljavajuće koeficijente relijabilnosti izražene Cronbachovim α koeficijentom (tabela 1).

SOPUS (Milosavljević, 1991) je korišten u procjeni stepena svakodnevnog okupljenosti porodice. Skala se sastoji od 10 stavki i data je u Likertovom formatu uz ponuđenih pet stepeni saglasnosti sa tvrdnjama (od 1-nikada do 5-svaki dan). Ukupan sumacioni skor na skali se naziva indeks SOPUS i predstavlja mjeru okupljenosti porodice u zajedničkim aktivnostima. U ovoj studiji stepen okupljenosti porodice je tretiran kao tradicionalna vrijednost i pokazatelj naglašenog tradicionalizma. Rezultat na skali SOPUS je isključivo kvantitativni aspekt funkcionisanja porodice, koji ne uključuje uvid u dimenziju kvaliteta odnosa u porodici.

NV-BM (Milosavljević, 1999) predstavlja upitničku operacionalizaciju jednodimenzionalnog modela nacionalne vezanosti. Vezanosti za vlastitu naciju se kao antipod uzima otvorenost prema drugim nacijama. Skala je data u Likertovom formatu. Sastoji se od 24 stavke sa ponuđenom petostepenom skalom slaganja (od 1-potpuno netačno, do 5-potpuno tačno). Indikatori otvorenosti prema drugim nacijama se rekodiraju i sabiraju sa stavkama nacionalne vezanosti u jedinstvenu mjeru, tako da viši skorovi predstavljaju izraženu vezanost za vlastitu naciju a niži otvorenost prema *inim* nacijama.

KON-BM (Milosavljević, 2002) je kratka skala konformizma koja se dobija na četrnaest stavki uz koje je dato pet stepeni odgovora ispitanika (od 1-potpuno netačno, do 5-potpuno tačno). Nakon rekodiranja određenih stavki, rezultati na skali se sabiraju u ukupnu mjeru konformizma. U teorijskoj podlozi skale KON-BM se konformizam tretira poželjnim, ili barem prihvatljivim socijalnim ponašanjem koje je uzrokovano potrebom za pripadnošću. Ipak, dosadašnje upotrebe skale su pokazale vrlo visok stepen saglasnosti sa submisivnošću, konformističkom moralnošću, religioznošću, vrijednosnim orijentacijama (Čekrlija i sar, 2004) i ordofilijom (Čekrlija, 2004) kao subdimenzijama autoritarnosti. Stoga se viši skor na skali, u vidu sume, tretira kao izraženija sklonost nekritičkom povinovanju autoritetu.

AI (Ignjatović, Orozović, Stojanović, Marinković, Bujak, Mitrović, Kosanović, 1996) je korištena u procjeni antiintraceptivnosti kao suprotstavljenosti osjećajnosti, subjektivnom i imaginativnom. Sedam stepeni ponuđenih na 40 stavki datih u Likertovom formatu se kreće od 1 (potpuno netačno) do 7 (potpuno tačno). Sumacioni skor pojedinca na skali AI predstavlja njegovu mjeru antiintraceptivnosti.

U procjeni izvitoperene i pretjerane ljubavi prema redu su korištene skale ORCAS i ORMAS (Ignjatović i sar, 2001). ORCAS daje mjeru agresivne sklonosti redu koja se nastoji nametnuti drugima, dok se skalom ORMAS procjenjuje konformistička sklonost prihvatanja i pridržavanja reda i pravila u cjelini. Obje skale se sastoje od po 30 stavki uz koje je ponuđena

moгуćnost petostepenog odgovora na stavke (od 1-potpuno netačno, do 5-potpuno tačno), a njihovi skorovi se dobijaju sabiranjem rezultata svih stavki bez prethodnog rekodiranja.

Statističke procedure

U analizi podataka su prvo posmatrane deskriptivne mjere analiziranih dimenzija autoritarnosti. Zajednički prostor koji ove dimenzije tvore je analiziran hijerarhijskom faktorskom analizom prema modelu koji je predložio Goldberg (2006). Ovim postupkom, gdje se od opšte dimenzije prati postepeno razdvajanje dimenzija, se prema Goldbergu zadržava daleko više informacije o međuodnosu razmatranih struktura nego što to omogućava model Schmidta i Leimana (1957). Scree test je pokazao šest značajnih dimenzija, što direktno sugerije broj ponavljanja postupaka faktorizacije. U svakom narednom koraku je odabran po jedan faktor više, a faktori svakog narednog koraka su smješteni kao niži u hijerarhijskoj mreži. U izdvajanju faktora korištena je metoda glavnih komponenti. U posljednjoj ekstrakciji 6 izdvojenih faktora, koji su kao i u ranijim koracima rotirani u promax poziciju, objašnjava oko 40% varijanse sistema.

REZULTATI

Prvi pregled rezultata (tabela 1) sugerije da se analizirane subdimenzija autoritarnosti prema prosječnim skorovima ispitanika mogu grubo razvrstati u dvije skupine. Jednu čine konformizam (M=43.06), antiintraceptivnosti (M=92.00) i ordofilija konformističkog tipa (M=68.85) i na njima su registrovani rezultati u dobijenom rasponu bliži njegovoj donjoj granici. Stepenn okupljenosti porodice (M=28.52), nacionalna vezanost (M=33.15) i kastraciona ordofilija (M=99.77) su, sa druge strane, prema vrijednostima aritmetičkih sredina oko teorijskog prosjeka ili nešto bliži gornjoj vrijednosti raspona prosječnim rezultatima. Pokazatelji odstupanja distribucije značajnije pomjerenje skorova potvrđuje kod konformizma (S=1.47) i antiintraceptivnosti (S=-1.08). Provjera povezanosti pola i uzrasta sa ispitivanim varijablama pokazala je više značajnih koeficijenata korelacije, tako da od razmatranih dimenzija samo stepenn okupljenosti porodice i nacionalna vezanost nisu u značajnoj vezi sa njima. Dok je agresivna ordofilija izgleda izraženiji kod žena, kod muških ispitanika se sreću više vrijednosti konformizma, antiintraceptivnosti i konformistika ordofilija. Pored toga, negativan smjer korelacija autoritarnih subdimenzija sa uzrastom sugerije njihove više vrijednosti kod mlađih ispitanika.

Tabela 1. Mjere deskriptivne statistike i korelacije sa polom i uzrastom

	SOPUS	NV	KON	AI	ORCAS	ORMAS
M	28.52	33.15	43.06	92.00	68.85	99.77
SD	8.43	5.69	8.04	32.89	19.74	19.91
S	-.09	.18	.68	.22	.33	-.50
K	-.63	1.47	.94	-1.08	-.34	.57
Min	10.00	14.00	24.00	40.00	30.00	37.00
Max	50.00	50.00	70.00	162.00	124.00	150.00
α	.90	.89	.83	.96	.92	.93
Pol (korelacija)	.04	.06	-.22**	-.33**	.23**	-.18*
Uzrast (korelacija)	-.11	-.05	-.30**	-.20*	-.28**	-.25**

Primjena hijerarhijske faktorske analize pokazala je mogućom identifikaciju šest dimenzija koje odgovaraju prvim glavnim predmetima mjerenja korištenih skala, a čije bi jezgro mogli označiti opštom autoritarnom orijentacijom. Posmatrajući razdvajanje dimenzija možemo uočiti da se dimenzije antiintraceptivnosti javlja već na drugom nivou, dok se nacionalna vezanost pojavljuje na trećem nivou, i u daljem toku predstavlja nezavisnu dimenziju. Ordofilija se javlja uporedo sa antiintraceptivnosti na drugom nivou analize, i time kao da sugerišu da su suprotstavljenost osjećanjima i unutrašnjem životu kao znacima lične slabosti, i sklonost opštem nametnutom redu dva osnovna sidra oko kojih je ispletena autoritarna orijentacija. Ipak, posebno je zanimljiv treći nivo analize gdje se pored antiintraceptivnosti i opšte ordofilije kao nezavisna dimenzija pojavljuje i nacionalna vezanost. Ovaj faktor ne dijeli prostor sa ostalima u daljoj analizi. Kroz ovakav nalaz nacionalna vezanost se u modelu može tumačiti ne samo latentnom varijablom iz domena autoritarnosti, već i varijablom ishodovanom prvenstveno socijalnim kontekstom. Dva tipa ordofilije se razdvajaju tek na nižim nivoima. Dimenzija ordofilije, pokazuje i viši stepen prekrivanja sa prostorom konformizma, što je u krajnjoj liniji i očekivano, jer teorijski gledano pretjerana ljubav prema redu i pravilnom, i konformizam imaju svoje ishodište u poslušnosti koja se ispoljava u odnosu na porodična pravila i smjernice.

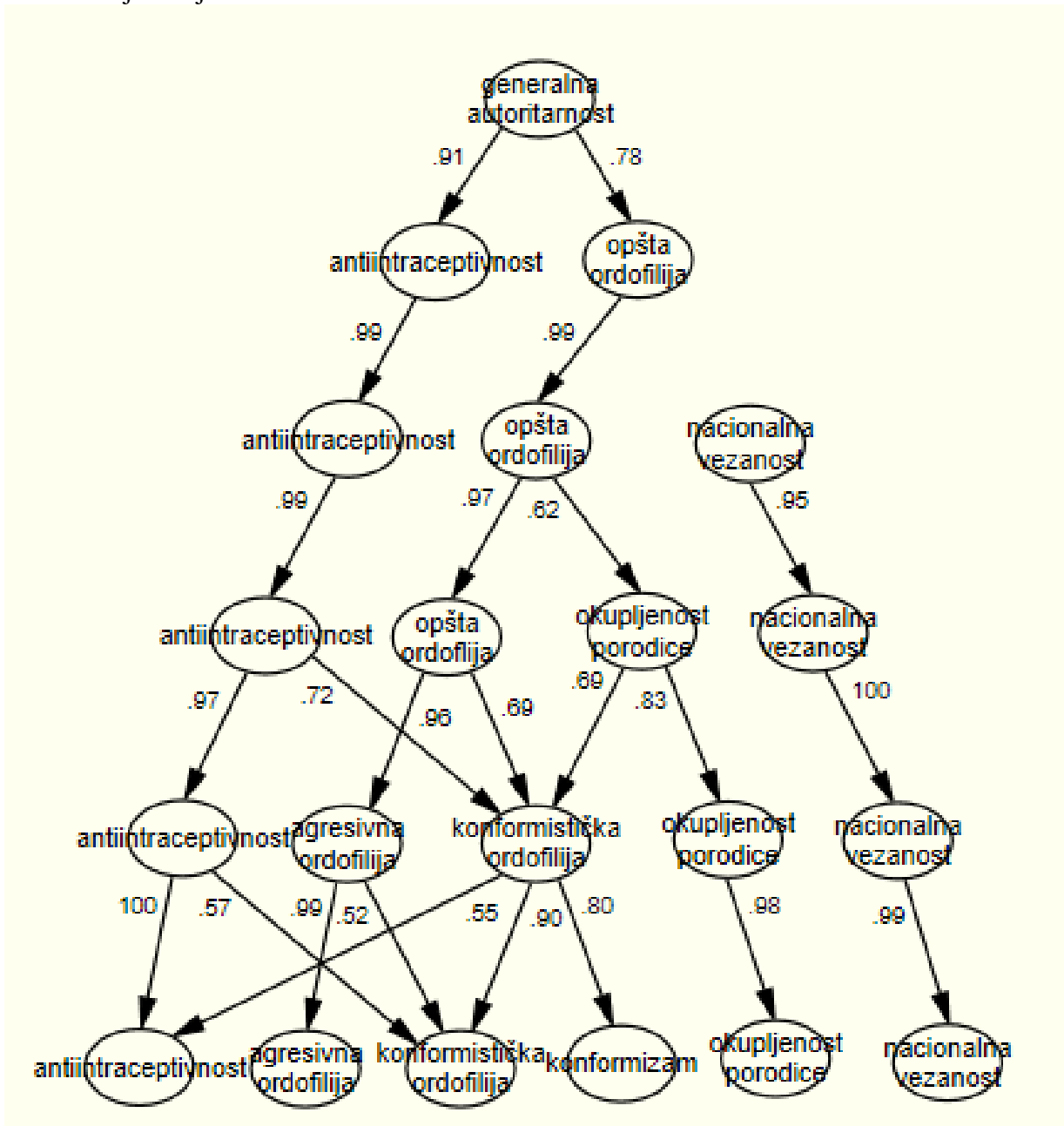
Krajnjih šest izdvojenih faktora objašnjavaju oko 40% varijanse ukupnog sistema. Mjera reprezentativnosti procjenjivanih varijabli (Kaiser-Meyer-Olkinova mjera) je tačno na donjoj granici prihvatljivosti ovog parametra, KMO=.80. Konačno, Bartletov test sfericiteta ($\chi^2=27735.03$, $p<.00$) opravdava primijenjeni postupak faktorske analize. Struktura dimenzija na svih šest razmatranih nivoa ekstrakcije data je u prilogima (tabela 4).

Kako se na osnovu matrice korelacija (tabela 2) posljednjih šest dimenzija čini, grubo se može govoriti o tri dimenzije opštijih nivoa. Nacionalna vezanost, odsustvom korelacija uz odvojenost svog ogranka u hijerarhijskoj faktorskoj analizi (grafik 1) bi bila jedna; antiintraceptivnost, koja visoko korelira sa obje perverzne ljubavi prema radu, druga; i konformizam, koji je čini se srž ordofilije, treća. Veza koju treba posebno naglasiti je između konformizma i stepena okupljenosti porodice (.69).

Tabela 2. Korelacije faktora posljednjeg nivoa hijerarhijske faktorske analize

	AI	ORCAS	ORMAS	KON	SOPUS	NV
Antiintraceptivnost	1.00	.24	.54	.37	.26	.01
Agresivna ordofilija		1.00	.41	.29	.21	.12
Konformistička ordofilija			1.00	.46	.24	.13
Konformizam				1.00	.69	-.05
Okupljenost porodice					1.00	.20
Nacionalna vezanost						1.00

Grafik 1. Hijerarhijska faktorska analiza

DISKUSIJA

Za dobijene rezultate studije se može reći da su vrlo jasni. Kao prvo, za osobine antiintraceptivnosti, konformizma i ordofilije oba tipa se može reći da spadaju u red subdimenzija autoritarnosti. Kako je već spomenuto uz rezultate, ordofilija kao sklonost pridavanju pretjerane važnosti redu i konvencionalnim normativima može biti samo specifičiji, kontekstualno precizniji izraz konformističkih sklonosti. Takva pretpostavka je potvrđena postepenim razdvajanjem sljedbeničke orijentacije ka nezavisnim dimenzijama konformizma,

naredničke i konformističke ordoofilije. Uz takvo pojašnjavanje, strukturu izdvojenih dimenzija, kao i njihove međusobne odnose možemo doći do zaključka da osnovu autoritarne orijentacije čine dvija osnovna faktora. Prvi je antiintraceptivnost kao suprotstavljenost osjećanjima, intimnom, subjektivnom, imaginativnom, i svemu ostalom što pojedinca dovodi u mogućnost da se suočava sam sa sobom i svojim potisnutim sadržajima. Drugi je konformizam, kao sklonost da se nekritički prihvata, usvaja i slijedi, zato što je tako prema direktivama autoriteta bolje, ispravnije ili pravilnije. Zajedničko za antiintraceptivnost i konformizam je to da oboje počivaju na redukciji mogućnosti susreta sa potisnutim, strahom od autoriteta ili strahom od vlastitih karakteristika koje su percepirane kao znaci slabosti.

Nacionalna vezanost nasuprot nacionaloj otvorenosti se u mreži autoritarnosti pojavljuje kao kontekst čijem se okviru autoritarne sklonosti mogu ispoljiti. Nacionalna vezanost je faktor koji omogućava upotpunjavanje ličnog identiteta grupnim, distinkciju vlastite od drugih grupa i daje gotovo idealan kontekst za ispoljavanje antiintraceptivnosti i konformizma. Drugim riječima, antiintraceptivnost i konformiranje se razvijaju kao psihičke karakteristike, a nacionalna vezanost predstavlja varijablu koja je omogućena socijalnim uslovima. Step en porodične okupljenosti se u izdvojenoj mreži autoritarnosti pokazuje bliže poslušnosti i prihvatanjem normativa ili tradicije, nego što se sama po sebi može posmatrati njenim indikatorom.

Ukupno gledano, od posmatranih osobina ličnosti antiintraceptivnost i konformizam se mogu posmatrati dimenzijama autoritarnosti. Istom sindromu pripada i ordofilija, ali na nižem hijerarhijskom nivou, pogotovo ukoliko se odvojenim posmatraju njene komponente konformističke i naredničke izvitoperene sklonosti ka redu. Nacionalna vezanost, suprotno tome, predstavlja obilježje pojedinca koje nastaje kao izraz mogućnosti da se autoritarne sklonosti ispoljavaju u određenom kontekstu (koji uključuje pripadnost grupi, osjećanje sigurnosti, distinkciju na Nas i Njih, mogućnost prevazilaženja ličnih trauma ili pripisivanja odgovornosti). Konačno, u razvoju autoritarnog sindroma sklonost porodičnom okupljanju i druženju ne pokazuje se indikatorom autoritarnosti. Mnogo je vjerovatnija pretpostavka koju smo već iznijeli, prema kojoj održavanje porodice na bazi ideje da je bitnija ideja okupljene porodice od zadovoljstva članova njenom okupljenošću, ima veću sličnost sa autoritarnim sklonostima. U takvim slučajevima okupljenost porodice jeste dio (ili sredstvo) autoritarne orijentacije jer je cilj u održavanju određenog poretka, prenošenju tradicionalnih vrijednosti i neprkošenju autoritetu.

Studija 2

UVOD

Cilj sprovedene studije je bio validacija rezultata dobivenih prethodnom hijerarhijskom faktorskom analizom. Stoga su u ovom navratu korištene mjere dobijene na osnovu istih upitnika kao u prvoj studiji. Kako je u prethodnom razmatranju registrovano da nacionalna vezanost ne pokazuje tendenciju pridruživanju ostalim dimenzijama u izgradnji generalne autoritarnosti, željeli smo da potražimo razlog takvog nalaza. Ovakav nalaz je suprotan većini empirijskih rezultata po kojima se etnocentrizam (ili njegovi derivati u vidu nacionalne vezanosti i otvorenosti) dosljedno pokazuje domenom autoritarnosti (Duckitt, 2002; Federico, Golec i Dial 2005; Jost, Glaser, Kruglanski i Sulloway, 2003; Kosterman i Feshbach, 1989; Schatz, Staub i Levine, 1999; Wolf i Momirović, 1988). Ovom druga studijom moći ćemo testirati i mogućnost da se nacionalna vezanost ne može tretirati dimenzijom koja je ravnopravna drugim strukturama

autoritarnog sindroma, već kontekstom koji omogućava uobličavanje i ispoljavanje autoritarnih sklonosti.

METOD

Uzorak

Ukupan uzorak je činilo 164 ispitanika (78 žena) prosječne starosti $M=21.95$ ($SD=1.01$). Svi ispitanici su bili studenti Filozofskog fakulteta u Banjaluci. Sva ispitivanja koja su obavljena u nekoliko sesija su bila grupna, uz potpuno dobrovoljno i anonimno učešće. Ispitivanje je ukupno trajalo oko 35 minuta.

Mjere

S obzirom na to da je sprovedena studija imala za cilj provjeru nalaza opisanih u prvoj studiji u razmatranje su uzete iste varijable. Stoga su i korišteni instrumenti isti: SOPUS (Milosavljević, 1991), NV-BM (Milosavljević, 1999), KON-BM (Milosavljević, 2002), AI (Ignjatović, Orozović, Stojanović, Marinković, Bujak, Mitrović, Kosanović, 1996), ORCAS i ORMAS (Ignjatović, i sar, 2001).

Statističke procedure

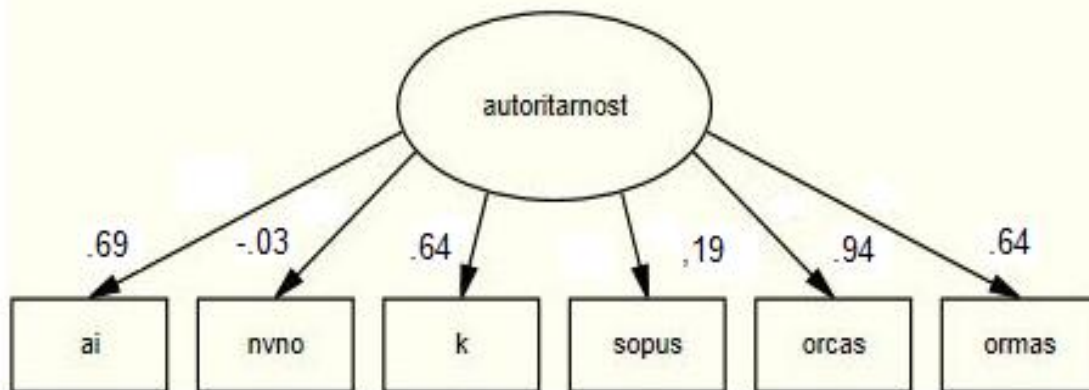
U okviru analize podataka je primijenjen jednostavan postupak konfirmatorne faktorske analize. Set manifestnih varijabli su činile Burtove komponente na korištenim skalama. Ovim postupkom je testiran prethodni nalaz koji sugeriše da antiintraceptivnost i konformizam, koji je i u osnovi naredničke i poslušničke ordofilije, čine zajedničku dimenziju koja se generalno može prihvatiti opštom autoritarnom sklonosti, dok su nacionalna vezanost i okupljenost porodice varijable koje mogu imati uticaj na ispoljavanje autoritarog ponašanja, ali koje ne pripadaju istoj ličnoj strukturi koja je identifikovana, kao navedene osobine.

REZULTATI

Sprovedena konfirmatorna faktorska analiza rezultirala je parametrima koji ne opravdavaju testirani model. Najjednostavnije govoreći, šest manifestnih varijabli ne predstavlja koherentan skup koji svojim međuodnosima formira autoritarni karakter. Bar ne svih šest. Dobijeni parametri saglasnosti sa testiranim modelom toliko odstupaju od poželjnih kriterija da ne zavređuju navođenje vrijednosti. Ukoliko bi dopustili sebi da na ovom mjestu i interpretiramo dio nalaza, rekli bi da bar putem korištenih instrumenata nije moguće obuhvatiti koncept koji bi nazvali niti autoritarnim sindromom, niti autoritarnom orijentacijom.

U okviru testiranog modela se jasno ističu dvije grupe varijabli koje svojim odnosom sa generalnom dimenzijom autoritarnosti ostvaruju veoma visoke veze. Agresivna ordofilija prema visini zasićenja skoro da je preslikana generalna dimenzija sistema, dok antiintraceptivnost, konformizam i poslušnička ordofilija ujednačenim zasićenjima ne ostavljaju mjesta sumnji da se radi o dimenzijama autoritarnosti. Okupljenost porodice i nacionalna vezanost ne ulaze u sastav nadređene dimenzije.

Grafik 2.

Pogled na interkorelacije koje ostvaruju varijable definisane kao manifestne dopunjuje i potvrđuje rezultate faktorske analize. U tabeli se jasno može vidjeti grupa značajnih korelacija koje međusobno ostvaruju antiintraceptivnost, konformizam i ordofilija. One jasno ukazuju na postojanje zajedničkog jezgra oko koga se navedene osobine mogu okupiti (i, oko koga se okupljaju, kako je to faktorizacijom pokazano). Za indeks okupljenosti porodice možemo reći da koketira sa konformizmom i agresivnom ordofilijom, ali nedovoljno da se zaključi o stabilnoj vezi koja bi okupljenost porodice činila ravnopravnim aspektom autoritarnosti. Istim intenzitetom indeks SOPUS korelira i sa nacionalnom vezanosti. Ovo je ujedno i jedina veza nacionalne vezanosti sa ostalim varijablama. Variranje skorova u domenu odnosa prema vlastitoj i drugim nacijama nije saglasno variranju rezultata na osobinama koje jesu dio autoritarnog sindroma.

Tabela 3. Korelacije skorova antiintraceptivnosti, konformizma, ordofilija, nacionalne vezanosti i stepena okupljenosti porodice

	NVNO	K	AI	ORCAS	ORMAS
SOPUS	.18*	.23**	.10	.17*	.15
NVNO	1.00	.02	.04	.03	.06
K		1.00	.45**	.58**	.49**
AI			1.00	.66**	.35**
ORCAS				1.00	.60**

DISKUSIJA

Osnovni nalazi sprovedene studije govore da se varijable uzete u razmatranje mogu podijeliti u dvije skupine. Prvi klaster čine osobine ličnosti koje jesu indikatori autoritarnosti. Submisivnost i perverzna ljubav prema redu kao dimenzija koja se može dalje razlagati na relativno nezavisne subdimenzije (ordofilija i konformizam), i odijeljenost od vlastitih unutrašnjih sadržaja kao jedinstven psihološki konstrukt. Dok se bavimo ovim varijablama i analiziramo njihovu prirodu nalazimo se u sferi autoritarnosti. Nacionalna vezanost i okupljenost porodice su pridodate u nastojanju da se autoritarnost posmatra u odnosu na faktore koji

omogućavaju njeno ispostavljanje i ispoljavanje. Prema rezultatima, one ne ulaze u sastav autoritarnosti kao osobine ličnosti. Nacionalna vezanost se pokazuje zasebnom varijablom koja ne pokazuje tendenciju da korelira ni sa jednom varijablom autoritarnosti. Okupljenost porodice je slab korelat autoritarnosti ali ne ulazi u njen sastav. Moguće je da okupljenost porodice u slučaju kada predstavlja održavanja određenih vrijednosti u smislu tradicionalizma i konzervativizma jeste medij prenošenja, razvijanja i ukorjenjivanja autoritarnih sklonosti. Međutim, kada su porodični odnosi oslobođeni formalnosti i emocionalnim razmjenama i zadovoljavanjem različitih potreba njenih članova ova interpretacija ne stoji. Porodica onda svojom okupljenosti stimuliše intrareceptivnost i kritičko rasuđivanje njenih članova što je potpuna suprotnost osnovama autoritarne ličnosti. Okupljenost porodice dakle kao faktor autoritarnosti se dakle može prihvatiti samo u ograničenom prostoru i ne može se posmatrati odvojeno od kvaliteta odnosa njenih članova.

KONAČNA DISKUSIJA

Dobijeni rezultati ne omogućavaju nikakve spektakularno nove uvide vezane za prirodu autoritarnosti. Ipak, istraživanje je obezbijedilo određene nalaze koji su podvukli značaj nekoliko važnih aspekata koje treba imati u vidu prilikom razmatranja autoritarne orijentacije. U prvom redu hijerarhijska organizovanost struktura autoritarnosti je neupitan fakat. Stoga je pri analizi njenih struktura i njihovih međuodnosa nužno voditi računa o njihovom položaju u nomološkoj mreži autoritarnosti. Na taj se način u prvom redu obezbjeđuje adekvatno posmatranje dimenzija autoritarnosti jer se sprečava pogrešna interpretacija prirode dimenzija autoritarnosti. Primjer u našem slučaju možemo identifikovati u dimenzijama autoritarnosti i ordofilije. Naime antiintrareceptivnost i agresivni modalitet perverzna ljubavi prema redu se prema rezultatima prve studije nameću kao osnovne dimenzije autoritarnog sindroma pod koje se mogu podvući sve njene ostale strukture. Nalazi sugerišu tako da je konformizam substruktura ordofilije, koja sa antiintrareceptivnom orijentacijom čini nužnu osnovu autoritarnosti. Pozivajući se na rezultate ranijih studija u kojima je koncept ordofilije konstruisan i provjeravan, moramo se uzdržati takvog tumačenja, i prihvatiti ogranak koji se javlja na drugom hijerarhijskog nivou (grafik 1) kao konglomerat autoritarne submisivnosti i izvitoperene ljubavi prema redu u kome se ne može precizno zaključivati o njihovom međusobnom odnosu. Što se radi o specifičnijim strukturama autoritarnog sindroma, kao što su ordofilija ili praksofilija, čija je egzistencija u okviru autoritarnosti takođe potvrđena (Rajaković i sar., 2001; Rašović, Stojanović, Rajaković i Lukić, 2001; Smederevac, Rašović, Šećerov i Kurbalija, 2001; Smederevac, Šećerov, Sakač i Kurbalija, 2001; Sofrenović, Knebl i Ignjatović, 2001) njihova priroda i karakteristike ne smiju biti generalizovani na strukture višeg reda. Tumačenja njihovih odnosa sa drugim psihološkim varijablama ne smiju izlaziti iz okvira koji definišu subdimenzije autoritarnosti. Drugim riječima, uvidi vezani za niže subdimenzije autoritarnosti ne mogu se samo dopisivati na listu karakteristika autoritarnosti kao opšte crte, već tumačiti u odnosu na nadređenu strukturu ličnosti u čijem prostoru egzistira.

Posmatranjem nalaza i interpretirajući njihovo značenje uočava se i potreba da se autoritarni sindrom razlikuje od autoritarne orijentacije. Naime, autoritarnost kao konstrukt ličnosti podrazumijeva koherentan skup osobina ličnosti. Autoritarna orijentacija pak, podrazumijeva sklonost prema antidemokratskim društvenim sistemima koja je zanovana na određenim psihološkim (autoritarnim) osobinama ličnosti i sklonostima određenim društvenim

vrijednostima. Autoritarnom orijentacijom se u ovom, širem smislu najčešće podrazumijeva i etnocentrizam. Gledajući u širem kontekstu, pripadnost naciji i odnos prema drugima je u stvari dominantan domen u kojem se autoritarnost može ispoljiti i više je nego očekivano da se etnocentrizam tretira indikatorom autoritarne orijentacije. Međutim, u isto vrijeme etnocentrizam ni u kom obliku nije aspekt autoritarnosti kao psihološke dimenzije. Prema dobijenim nalazima, suprotstavljenost osjećanjima i duševnom, a zatim i submisivnost sa pretjeranom sklonošću redu, ulaze u sastav autoritarnosti kao složene osobine ličnosti. Etnocentrizam operacionalizovan nacionalnom vezanosti i okupljenost porodice mogu se u vezu sa osobinom autoritarnosti u okviru autoritarne orijentacije. U ovoj studiji nacionalna vezanost nije pokazala tendenciju preplitanja sa srži autoritarnosti., čime nas je u naajvežoj mjeri natjerala da je, barem ad hoc, u tumačenju autoritarnosti kao osobine ličnosti ostavimo u drugom planu.

Ipak više od svega, smatramo da bi u diskusiji najvažnije bilo naglasiti važnost antiintraceptivnosti u studijama autoritarnosti. Uzimajući sa jedne strane mjesto koje zauzima u provjerama strukture i prirode autoritarnosti, i sa druge registrovane odnose sa bazičnim osobinama ličnosti, ona pruža mogućnost i za potpunije razumijevanje odnosa autoritarnosti sa drugim psihološkim konstruktima. U isto vrijeme, koncept ordofilije takođe daje doprinos razumijevanju autoritarnosti. Uz antiintraceptivnost dodatno razjašnjava gotovost osobe da prihvata sisteme autoriteta koliko joj god oni sa svojim izvornim značenjem mogli biti neprijatni. Ipak, čini se da nema potrebe za pretjernim raščlanjivanjem perverzne ljubavi prema redu i pravilnom. Kao i ostale sklonosti iz domena autoritarnosti i ona se javlja u modalitetima agresivnog i sljedbeničkog koji nisu međusobno isključivi. Međusobno se nadopunjavaju, s tim da je jedan od modaliteta uvijek dominantniji. Stoga bi u daljim istraživanjima ova autoritarna subdimenzija vjerovatno bila zgodnija za primjenu u vidu upitnika koji na manjem broju stavki obuhvata njena oba modaliteta.

LITERATURA

- Adler, A. (1984). *Poznavanje deteta*. Novi Sad: Matica srpska.
- Adorno, T.W., Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D., and Sanford, N. *The Authoritarian Personality*. New York: Harper & Brothers, 1950.
- Adrović, T., Vasić, A., Jevremov, T. (2001). Ordofilija i vaspitni stavovi. *Rezimeji; VII Empirijska istraživanja u psihologiji*.
- Altemeyer, Robert A. (1981). *Right-Wing Authoritarianism*. Canada: University of Manitoba Press, 1981.
- Camileri, S.F. 1959. Factor analysis on the F-scale. *Social Forces* 37, 316-23.
- Cherry, F., & Byrne, D. (1977). Authoritarianism. In T. Blass (Ed.), *Personality variables in social behavior* (pp. 109–133). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Christie, R. (1991). Authoritarianism and related constructs. In J. P. Robinson & P. R. Shaver (Eds.), *Measures of personality and social psychological attitudes* (pp. 501-571). San Diego: Academic Press.
- Čekrlija, Đ. (2001). Relacije antiintraceptivnosti i fiksacija libida. *Psihologija*, 1-2, 237-251.
- Čekrlija, Đ. (2004). Kanoničke relacije između konformizma i ordofilije. *Radovi*, 7, 297-316.
- Čekrlija, Đ. (2005). Kanoničke relacije religioznosti i individualističke/kolektivističke orijentacije. *Rezimeji: XVII naučni skup Dani Ramira i Zorana Bujasa*, 41.

- Čekrlija, Đ. (2007a). Relacije religioznosti i fiksacija libida. *Primenjena psihologija: Društvo, porodica i ponašanje*, 37-50.
- Čekrlija, Đ. (2007b). Relacije antiintraceptivnosti i religioznosti. *Rezimei; XIII Empirijska istraživanja u psihologiji*, 84-85.
- Čekrlija, Đ. (2007b). Relacije antiintraceptivnosti i religioznosti. *Rezimei; XIII Empirijska istraživanja u psihologiji*, 84-85.
- Čekrlija, Đ., Barać, J., i Đurić, D. (2013). Da li autoritarnost i nacionalna vezanost imaju zajedničku srž?. U S. Dušanić (Ur.), *Zbornik radova: Vrijednosti i protivrječja društvene realnosti* (str. 311-326). Banja Luka: Filozofski fakultet.
- Čekrlija, Đ., Đurić, D., i Mirković, B. (2015). Međuodnos porodične okupljenosti i fiksacija libida i njihov značaj u formiranju(anti)intraceptivne orijentacije. U D. Radosavljević (Ur.), *Vrednosti i identiteti: Zbornik radova sa 5 međunarodnog skupa*, (str. 21-40). Novi Sad: Fakultet za pravne i poslovne studije dr Lazar Vrkatić. ISBN 978-86-7910-083-2 COBISS.SR-ID 300350727.
- Турјачанин, В., и Чекрлија, Ђ. (Ур.) (2006). Личности и друштво II: Етнички, државни и европски идентитет. Бања Лука: Арт принт.
- Čekrlija, Đ., Turjačanin, V., i Puhalo, S. (2004). *Društvene orijentacije mladih*. Banja Luka: Nacionalni institut Za borbu protiv narkomanije.
- Čorkalo, D. i Kamenov, @. (1999.). *Nacionalni identitet i međunacionalna tolerancija*. Odsjek za psihologiju i Klub studenata Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Jastrebarsko: Slap.
- Duckitt, J. (1989). Authoritarianism and group identification: A new view of an old construct. *Political Psychology*, 10, 63–84. Duckitt, J. (1994). Conformity to social pressure and racial prejudice among white South Africans. *Genetic, Social and General Psychology Monographs*, 120, 123-143.
- Duckitt, J. (2002). The psychological bases of ideology and prejudice: Testing a dual process model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83, 75-93.
- Doty, R. M., Peterson, B. E., & Winter, D. G. (1991). Threat and authoritarianism in the United States, 1978–1987. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, 629–640.
- Dušanić, S. (2006a). Hijerarhijska faktorska analiza religioznosti i konformizma. U V. Turjačanin, i Đ. Čekrlija. (Ur.) *Ličnost i društvo II; Etnički, državni i evropski identitet* (str. 132-149). Banja Luka: Art print.
- Dušanić, S. (2006b). Religioznost i socijalni identiteti adolescenata. U V. Turjačanin, i Đ. Čekrlija (Ur.), *Ličnost i društvo II; Etnički, državni i evropski identitet*, (str. 79-90). Banja Luka: Art print.
- Đurić (1987), Ekehammar, B., & Akrami, N. (2003). The relation between personality and prejudice: A variable versus a person-centred approach. *European Journal of Personality*, 17, 449–464.
- Ekehammar, B., & Akrami, N. (2003). The relation between personality and prejudice: A variable- and a person-centred approach. *European Journal of Personality*, 17, 449-464.
- Ekehammar, B., Akrami, N., Gylje, M., & Zakrisson, I. (2004). What Matters Most to Prejudice: Big Five Personality, Social Dominance Orientation, or Right-Wing Authoritarianism? *European Journal of Personality*, 18, 463–482
- Edwards, A. L. (1957). *The social desirability variable in personality assessment and research*. New York: Dryden Press.

- Federico, C., Golec, A., & Dial, J. (2005). The Relationship Between Need for Closure and Support for Military Action Against Iraq: Moderating Effects of National Attachment. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31, 621-632.
- Feldman, S. (2003). Enforcing social conformity: A theory of authoritarianism. *Political Psychology*, 24, 41-74.
- Freud, S. (1976). *Uvod u psihoanalizu*. Novi Sad: Matica srpska.
- Fromm, E. (1986). *Autoritet i porodica*. Zagreb: Naprijed.
- Gajić, T. (2006). Zajednička faktorska struktura religioznosti, nacionalne vezanosti i konformizma. U V. Turjačanin i Đ. Čekrlija (Ur.), *Ličnost i društvo II; Etnički, državni i evropski identitet* (str. 132–149). Banja Luka: Art print.
- Gajić, T. (2006a). Zajednički prostor nacionalne vezanosti, nacionalne otvorenosti i etničkog identiteta. U V. Turjačanin i Đ. Čekrlija (Ur.), *Ličnost i društvo II; Etnički, državni i evropski identitet* (str. 57–659). Banja Luka: Art print.
- Goldberg, L. R. (2006). Doing it all Bass-Ackwards: The development of hierarchical factor structures from the top down. *Journal of Research in Personality* 40, 347–358.
- Golec, A., & Federico, C. M. (2004). Understanding responses to political conflict: Interactive effects of the need for closure and salient conflict schemas. *Journal of Personality and Social Psychology*, 87, 750-762.
- Graziano, W. G., & Eisenberg, N. H. (1997). Agreeableness: A dimension of personality. In R. Hogan, J. A. Johnson, & S. R. Briggs (Eds.), *Handbook of personality psychology* (pp. 795–824). San Diego, CA: Academic.
- Guetzkow, A. H. (1955): *Multiple loyalties*, Princetown, Princetown University Press.
- Hofman, E., Uzelac, S., i Ignjatović, I. (1988). Latentna struktura autoritarnosti. *Pedagoška stvarnost*, 676-690.
- Hubert, I., Momčilov, D., i Jevremov, T. (1997). Polne razlike u antiintraceptivnosti: Diskriminativna analiza čestica Aali. X Kongres psihologa Jugoslavije, Petrovac na moru, SR Jugoslavija.
- Ignjatović, I., Blagojević, T., Gaćeša, R., Sofrenović, Z., Vojnić, M., Vukov, A. Trogrlić, A., Mitrović, D., i Jevremov, T. (2001). Dva empirijski zasnovana konstrukta autoritarne ordoofilije.
- Ignjatović, I., Marinković, N., Orozović, I., i Stojanović, D. (1997). Struktura antiintraceptivnosti: Konstrukcija, pouzdanosti i faktorska valjanost skale CONPSI. X Kongres psihologa Jugoslavije, Petrovac na moru, SR Jugoslavija.
- Ignjatović, I., Stojanović, D., Marinković, N., i Orozović, I., (1997). Indikatori antiintraceptivnosti, Ajzenkovog modela ličnosti i Frojdovih fiksacija libida: Hijerarhijska faktorska analiza. X Kongres psihologa Jugoslavije, Petrovac na moru, SR Jugoslavija.
- Jost, J. T., Glaser, J., Kruglanski, A. W., & Sulloway, F. (2003). Political conservatism as motivated social cognition. *Psychological Bulletin*, 129, 339-375.
- Katz, D. (1965): *Nationalism and Strategies of International Conflict Resolution*, u H. C. Kelman, (Ed.). *International behavior: A social-Psychological Analysis*. New York: Holt.
- Klein, M. (1975). *The psychoanalysis oh children*. New York: Freepress.
- Kline, P. & Cooper, C. (1984). A factorial analysis of the authoritarian personality. *British Journal of Psychology*, 75, 171-176
- Kosterman, R., & Feshbach, S. (1989). Toward a measure of patriotic and nationalistic attitudes. *Political Psychology*, 10, 257-274.

- Lukić, J., Vukov V., i Šakotić, J. (2001). Praksofilija i osobine ličnosti iz simuliranog Katelovog upitnika. VII Naucni skup, Empirijska istraživanja u psihologiji, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, 2001.
- Peterson, C., Maier, S. F., & Seligman, M. E. P. (1993). Learned helplessness: A theory for the age of personal control. New York: Oxford University Press.
- McCrae, R. R., & Costa, P. T., Jr. (1997). Conceptions and correlates of openness to experience. In R. Hogan, J. A. Johnson, & S. R. Briggs (Eds.), *Handbook of personality psychology* (pp. 825–847). San Diego, CA: Academic.
- McCrae, R. R. (1996). Social consequences of experiential openness. *Psychological Bulletin*, 120, 323–337.
- Majstorović, N., Salaj, M., i Ignjatović, I. (1994). Struktura autoritarnosti merena skalom 'A' iz upitnika MK-240 kod učenika uzrasta 16 i 18 godina. U Ignjatović i Genc (Ur.), *Ličnost u višekulturnom društvu Vol. I.* (str.) Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu.
- Milosavljević, B. (1985). Indeks SOPUS kao indikator porodične moći u socijalizaciji adolescenata. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 24, 117-127.
- Milosavljević, B. (1987). Indeks SOPUS sa ili bez indicija toksikomanije i neka ponašanja adolescenata. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 24, 117-127.
- Milosavljević, B. (1990). Instrumentalna komunikacija i roditeljska kontrola u odnosu na indeks SOPUS adolescenata. *Radovi filozofskog fakulteta u Zadru*, 29, 109-116.
- Milosavljević, B. (1991a). *Socijalno prihvatljiva ponašanja adolescenata i SOPUS*. Rad predstavljen na konferenciji 8. dani psihologije u Zadru. Zadar, Hrvatska.
- Milosavljević, B. (1991b). Deidealizacija roditelja i svakodnevna okupljenost porodice adolescenata. *Psihologija*, 24, 87-93
- Milosavljević, B. (2002). *Porodica i mladi – Socijalno psihološka istraživanja*. Banja Luka: Filozofski fakultet.
- Milosavljević, Kos, G., i Opačić, G. (1988). Interakcija u obitelji i vidovi društveno neprihvatljivih ponašanja adolescenata. *Radovi filozofskog fakulteta u Zadru*, 27(24), 97-104.
- Mitrović, D., i Gardinovački S. (1997). Odnosi antiintraceptivnosti merene skalom AaIi i skale autoritarnosti iz upitnika MK-240. U L. Genc i I. Ignjatović (Ur.), *Ličnost u višekulturnom društvu 3* (185-194). Novi Sad: Filozofski fakultet..
- Mitrović, D., i Gradinovački, S., (1996). Odnosi antiintraceptivnosti merene skalom AiIi i autoritarnosti iz upitnika MK-240. U (L. Genc i I. Ignjatović (Ur.) *Ličnost u višekulturnom društvu 3* (str. 185-194). Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Pantić, D. (1987). *Nacionalna svest mladih u SR Srbiji bez SAP*. Beograd: IIC SSO Srbije.
- Pantić, D. J. (1991) Širina grupnih identifikacija građana Jugoslavije. u: Baćević Ljiljana, i sar. (Ur.), *Jugoslavija na kriznoj prekretnici* (str. 233-240). Beograd: Institut društvenih nauka, str.
- Passini, S. (2008). Exploring the Multidimensional Facets of Authoritarianism: Authoritarian Aggression and Social Dominance Orientation. *Swiss Journal of Psychology* 67 (1), , 51–60.
- Peterson, B. E., Doty, R. M., & Winter, D. G. (1993). Authoritarianism and attitudes toward contemporary social issues. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 19, 174-184.
- Peterson, B. E., Smirles, K. A., & Wentworth, P. A. (1997). Generativity and authoritarianism: Implications for personality, political involvement, and parenting. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72, 1202–1216.

- Rašović, M., Stojanović, D., Rajaković, Lj., i Lukić, Lj. (2001) Praksofilija i antiintraceptivnosti. *Rezimeji; VII Empirijska istraživanja u psihologiji*.
- Rickert, E. J. (1998). Authoritarianism and economic threat: Implications for political behavior. *Political Psychology, 19*, 707-720.
- Rot, N. (1999). *Psihologija grupa*. Beograd: Zavod za užbenike i nastavna sredstva.
- Rot, N., i Havelka, N. (1973): *Nacionalna vezanost i vrednosti kod srednjoškolske omladine*. Beograd: Institut za psihologiju i Institut društvenih nauka.
- Seligman, E. P. (2002). *Authentic happiness*. New York: Free Press.
- Sibley, C. G., & Duckitt, J. (2008). Personality and prejudice: A meta-analysis and theoretical review. *Personality and Social Psychology Review, 12*, 248–279.
- Schmid, J., & Leiman, J. N. (1957). The development of hierarchical factor solutions. *Psychometrika, 22*, 53–61.
- Staub, E. (1989). *The roots of evil: The origins of genocide and other group violence*. New York: Cambridge University Press.
- Schatz, R. T., Staub, E., & Levine, H. (1999). On the varieties of national attachment: Blind versus constructive patriotism. *Political Psychology, 20*, 151-174.
- Smederevac, S., Rašović, M., Šećerov, M. i Kurbalija, D. (2001). Praksofilija i osobine ličnosti iz simuliranog Katelovog upitnika 16PF (Goldberg). *Rezimeji; VII Empirijska istraživanja u psihologiji*.
- Smederevac, S., Šećerov, M., Sakač, M., i Kurbalija, D. (2001). Praksofilija i osobine ličnosti iz simuliranog katelovog upitnika. *Rezimeji; VII Empirijska istraživanja u psihologiji*.
- Sofrenovic, Z., Knebl, J., Ignjatovic, I. (2001): "Ordofilija I praksofilija", saopštenje sa stampanim rezimeom, VII naucni skup Empirijska istrazivanja u psihologiji, Beograd, knjiga rezimea, str. 43.
- Staub, E. (1989). *The roots of evil: The origins of genocide and other group violence*. New York: Cambridge University Press.
- Stojanović, D., Trogrlić A., i Mitrović, D. (2001). Ordofilija i antiintraceptivnost
- Todosijević, B. (1996). Relacije između porodičnog funkcionisanja i autoritarnosti. U (L. Genc i I. Ignjatović (Ur.), *Ličnost u višekulturalno društvu 3* (str. 195-213). Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Trapnell, P. D. (1994). Openness versus intellect: A lexical left turn. *European Journal of Personality, 8*, 273–290.
- Turjačanin, V. (2006). Kolektivni identiteti u BiH. U V. Turjačanin, i Đ. Čekrlija (Ur.), *Ličnost i društvo II; Etnički, državni i evropski identitet*, (str. 66-78). Banja Luka: Art print.
- Van Hiel, A., Kossowska, M., & Mervielde, I. (2000). The relationship between openness to experience and political ideology. *Personality and Individual Differences, 28*, 741–751.
- Wagner, B. M., & Cohen, P. (1994). Adolescent sibling differences in suicidal symptoms: the role of parent – child relationships. *Journal of Abnormal Child Psychology, 22*, 321– 337.
- Watson, P. J., Hickman, S. E., Morris, R. J., Milliron, J. T., & Whiting, L. (1995). Narcissism, self-esteem, and parental nurturance. *The Journal of Psychology, 129*(1), 61-73. doi:10.1080/00223980.1995.9914948
- Wolf, B., & Momirović, K. (1988). Metrijske karakteristike skale stavova prema kleronacionalizmu. *Primijenjena psihologija, 9* (1) 239-43.

PRILOZI

Tabela 4. Struktura faktora po svim novoima hijerarhijske faktorske analize

	I	II		III			IV				V					VI					
	1	1	2	1	2	3	1	2	3	4	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	6
SOPUS1										.56				.66							.66
SOPUS2	.37		.39		.41					.68			.46	.58				.39		.40	.59
SOPUS3										.62				.74							.76
SOPUS4										.62				.72							.74
SOPUS5										.62				.66							.68
SOPUS6			.36		.37					.64				.73							.74
SOPUS7										.55				.71							.74
SOPUS8										.58				.77							.78
SOPUS9			.31		.32					.67				.70							.71
SOPUS10										.60				.77							.77
NACIV1						.58			.53				.55				.54				
NACIV2						.63			.65				.65				.65				
NACIV3						.33				-.31											-.45
NACIV4	.30					.58			.62				.62				.62				
NACIV5			-.33		-.35	.34		-.31	-.38				-.36								-.48
NACIV6						.69			.71				.72				.71				
NACIV7						.54			.56				.56				.56				
NACIV8																					
NACIV9						.38			.33				.33				.34				
NACIV10						.60			.62				.62				.62				
NACIV11																					-.36
NACIV12						.36			.39				.38				.39				
NACIV13						.50			.54				.53				.53				
NACIV14						.67			.70				.70				.70				
NACIV15						.53			.57				.57				.57				
NACIV16						.71			.74				.74				.74				
NACIV17	.33		.32			.58			.67				.32	.66			.67			.32	
NACIV18	.39	.37			.35		.35	.39	.32				.41	.36		.31			.38		.43
NACIV19						.45			.48				.47				.49				
NACIV20	.46	.43	.33		.38	.30	.58	.38	.66		.34	.40	.64		.34		.35	.66		.32	
NACIV21	.38	.35	.31			.72			.79				.30	.78			.79				
NACIV22	.33	.31				.63			.68				.67				.68				
NACIV23						.69			.72				.72				.71				
NACIV24	.34	.37			.33	.44	.33	.48					.46				.49				
KON1																					
KON2	.44	.34	.42		.34	.42	.34	.37		.41			.46		.30						.65
KON3										.32			.33								.39
KON4			.36		.36					.36											.51
KON5	.52	.40	.50		.39	.50	.39	.44	.30	.43		.33	.57		.32	.31	.40				.62
KON6																					
KON7																					
KON8	.35	.33			.33		.33						.44				.32				.45
KON9	.45	.37	.42		.36	.42	.37	.37		.39			.52				.40				.51
KON10	.43	.34	.42		.33	.42	.34	.34		.49			.63				.47				.62
KON11	.58	.50	.49		.51	.50	.51	.42		.53	.39		.70		.40		.58				.63
KON12	.48	.39	.43		.38	.44	.39	.40		.35	.32	.31	.50		.33		.39				.48
KON13	.55	.42	.56		.41	.56	.41	.47		.59		.33	.68		.31		.48				.73
KON14	.50	.40	.48		.39	.48	.40	.43		.41	.30	.31	.57		.31		.43				.57
KON15	.47	.37	.45		.37	.46	.37	.39		.45			.59				.46				.58
KON16	.40		.45		.45			.40		.40			.52				.37				.56

ANTL1	.55	.63	.63		.63		.62	.41	.62	.41					
ANTL2	.55	.66	.65		.65		.67	.34	.67	.35					
ANTL3	.48	.61	.61		.61		.64		.63	.34					
ANTL4	.54	.57	.57	.31	.57		.56	.40	.57	.33	.36				
ANTL5	.48	.51	.52		.52		.52	.35	.52	.35					
ANTL6	.43	.42	.42	.30	.42		.38	.39	.40		.43				
ANTL7	.58	.64	.64	.30	.64		.61	.47	.61	.47	.31				
ANTL8	.62	.71	.71		.71		.71	.47	.71	.43	.37				
ANTL9	.55	.67	.68		.67		.68	.38	.69	.36					
ANTL10	.63	.72	.72	.30	.72		.72	.46	.72	.45	.31				
ANTL11	.54	.64	.65		.64		.65	.38	.66	.32	.33				
ANTL12	.57	.71	.71		.71		.69	.48	.69	.43	.36				
ANTL13	.60	.69	.70		.69		.66	.52	.67	.46	.43				
ANTL14	.54	.64	.64		.64		.65	.37	.65	.37					
ANTL15	.57	.66	.67		.66		.68	.37	.69	.35					
ANTL16	.49	.55	.53		.54		.58		.58						
ANTL17	.42	.48	.50		.50		.53		.53						
ANTL18	.53	.59	.59		.59		.62	.30	.62	.31					
ANTL19	.59	.68	.69		.69		.70	.40	.70	.40					
ANTL20	.64	.67	.68	.40	.68	.39	.69	.34	.68	.49					
ANTL21	.37	.46	.45		.45		.51		.51						
ANTL22	.43	.54	.54		.54		.61		.61						
ANTL23	.46	.55	.56		.55		.57		.57	.30					
ANTL24	.49	.59	.60		.60		.60	.36	.61	.33					
ANTL25	.54	.62	.62		.62		.65	.34	.65	.36					
ANTL26	.51	.61	.62		.62		.61	.41	.61	.39					
ANTL27	.48	.55	.54		.54		.53	.38	.53	.36					
ANTL28	.60	.67	.67		.68	.31	.70	.37	.69	.42					
ANTL29	.56	.59	.58	.33	.58	.34	.57	.40	.57	.42	.31				
ANTL30	.54	.57	.55	.30	.56	.35	.58	.33	.58	.31	.33				
ANTL31	.56	.61	.61	.31	.61	.34	.63	.31	.63	.34					
ANTI32	.62	.72	.72		.72	.31	.76	.35	.76	.38					
ANTL33	.62	.70	.72	.30	.71		.68	.54	.69	.50	.40				
ANTL34	.63	.74	.75		.75		.75	.45	.75	.46					
ANTL35	.62	.72	.72		.72		.73	.42	.73	.41					
ANTL36	.55	.67	.68		.67		.69	.38	.69	.38					
ANTL37	.64	.76	.76		.76		.77	.46	.77	.44	.33				
ANTL38	.53	.62	.62		.62		.65		.65	.33					
ANTL39	.63	.75	.76		.75		.76	.45	.77	.38	.40				
ANTL40	.56	.66	.66		.65		.69	.31	.69	.32					
ORCAS1	.34		.35	.36		.38		.37		.35	.33				
ORCAS2	.48	.42	.39	.43	.40	.43	.37	.48	.36	.50					
ORCAS3	.40		.43	.43		.48		.50		.48	.36				
ORCAS4	.44		.52	.51		.51		.46	.44	.42	.49				
ORCAS5	.59	.45	.57	.44	.58	.45	.57	.32	.36	.47	.60	.36			
ORCAS6	.38	.33	.33	.34	.35	.35	.33			.46	.47				
ORCAS7	.48	.41	.42	.41	.43	.42	.44	.35	.35	.51	.33	.62			
ORCAS8															
ORCAS9	.50	.48	.34	.49	.36	.49	.32	.35	.42	.54	.41	.56	.33		
ORCAS10	.47	.43	.37	.43	.38	.43	.37		.36	.50	.35	.54			
ORCAS11	.49	.38	.47	.38	.48	.39	.48		.34	.43	.44	.33	.39	.53	
ORCAS12	.50	.46	.40	.45	.40	.46	.39		.40	.31	.48	.40		.51	
ORCAS13	.43	.32	.44	.31	.44	.32	.46			.41	.40		.36	.55	
ORCAS14	.57	.46	.53	.46	.55	.47	.54	.36	.40	.45	.57	.38	.39	.67	
ORCAS15	.53	.37	.58	.36	.59	.38	.57	.39	.31	.51	.52		.46	.60	
ORCAS16	.56	.42	.57	.42	.58	.43	.59		.35	.51	.56	.34	.46	.61	.33

ORCAS17	.56	.52	.43	.52	.44	.53	.42	.34	.45	.30	.59	.44	.62	.35
ORCAS18	.55	.46	.49	.45	.49	.46	.48		.41	.42	.48	.40	.37	.51
ORCAS19	.52	.44	.46	.44	.47	.44	.42	.41	.34		.61	.32		.69
ORCAS20	.44	.45		.47	.30	.47		.34	.39		.54	.38		.56
ORCAS21	.54	.53	.37	.53	.38	.54	.38		.50	.31	.46	.50		.46
ORCAS22	.53	.41	.52	.41	.53	.42	.48	.47		.34	.65			.67
ORCAS23	.54	.43	.50	.44	.51	.44	.49	.37	.36	.39	.58	.35	.34	.57
ORCAS24	.63	.52	.57	.52	.59	.53	.57	.39	.45	.46	.63	.44	.41	.66
ORCAS25	.55	.51	.43	.51	.44	.51	.41	.36	.47	.33	.51	.46		.52
ORCAS26	.56	.46	.52	.45	.52	.46	.51	.34	.37	.40	.59	.35	.34	.67
ORCAS27	.55	.47	.48	.47	.49	.48	.49		.42	.40	.53	.41	.36	.52
ORCAS28	.49	.44	.41	.44	.42	.44	.39	.33	.36		.55	.35		.58
ORCAS29	.59	.52	.49	.51	.50	.52	.49	.31	.45	.39	.58	.43	.32	.66
ORCAS30	.60	.45	.60	.43	.60	.45	.59	.37	.37	.50	.59	.35	.45	.63
ORMAS1	.39		.47		.48		.48			.43	.40		.41	.38
ORMAS2	.43		.61		.61		.64			.66	.33		.65	.35
ORMAS3	.49	.32	.58	.32	.59	.33	.57	.41		.51	.49		.49	.43
ORMAS4	.46		.53		.54	.30	.52	.33		.49	.42		.47	.38
ORMAS5	.43		.55		.54		.55			.53	.39		.50	.45
ORMAS6	.36		.54		.53		.58			.62			.62	
ORMAS7	.39		.53		.53		.55			.56	.31		.54	.40
ORMAS8	.54	.32	.65		.64	.31	.68			.69	.39		.67	.43
ORMAS9	.46		.61		.60		.65			.68			.67	.37
ORMAS10	.33		.53		.52		.57			.64			.65	
ORMAS11			.48		.47		.51			.60			.63	
ORMAS12	.40		.57		.56		.61			.65			.66	.33
ORMAS13	.37		.56		.55		.59			.63			.63	
ORMAS14			.43		.41		.46			.50			.51	
ORMAS15	.35		.49		.49		.50			.48	.34		.46	.38
ORMAS16	.42		.51		.51		.52			.52	.33		.51	.35
ORMAS17	.51	.32	.60	.31	.60	.33	.59	.36		.54	.49		.52	.46
ORMAS18	.51		.65		.65		.65	.34		.62	.47		.59	.45
ORMAS19	.34		.54		.53		.57			.62			.63	
ORMAS20	.42		.61		.61		.65			.67	.34		.66	.38
ORMAS21	.38		.53		.53		.57			.60			.60	.33
ORMAS22			.52		.51		.55			.62			.65	
ORMAS23	.44		.52		.53		.54			.51	.40		.51	.44
ORMAS24	.56	.36	.65	.35	.66	.37	.66	.36	.30	.61	.52	.31	.59	.47
ORMAS25	.30		.46		.46		.48			.50			.51	.45
ORMAS26	.43		.49		.49		.48			.44	.41		.43	.31
ORMAS27	.36		.52		.53		.56			.56	.31		.56	
ORMAS28	.54	.35	.64	.33	.64	.35	.68		.32	.68	.42	.32	.67	.39
ORMAS29	.47		.59		.59		.62			.63	.35		.62	.35
ORMAS30	.54		.74		.73		.75	.33		.76	.43		.75	.41

ANTIINTRACEPTIVITY, CONFORMISM, ORDOPHYLIA, FAMILY GATHERING, AND NATIONAL ATTACHMENT: IN WHICH BUSH DOES THE AUTHORITARIANISM HIDE?

Dorđe Čekrlija*, Lana Vujaković*, Dijana Đurić**

* *Faculty of philosophy, University of Banja Luka*

** *Institute for physical medicine and rehabilitation „Dr Miroslav Zotović“*,

Abstract: Abstract: In this study, we examined relations between authoritarianism, and variables that can be treated as its subdimension or correlates. The aim of the study was to look into the nature of authoritarianism as a personality trait, and authoritarian orientation that includes both psychological and non-personality variables. Variables of interest were antiintraceptivity, conformism, ordophilia, national attachment and family assemblage. Two studies were conducted. Using the hierarchical factor analysis, in the first step one we observed the common psychological space, that is defined by the interaction of the mentioned variables. In the second study, using the confirmatory factor analysis, we tested the hypothesis that antiintraceptivity and ordophilia with conformism constitute the core of an authoritarian personality that does not include national attachment and family assemblage. The results of both studies suggest that anti-intraceptivity, as an unique variable, and a conglomerate of conformism and ordophilia are true authoritarian sub-dimensions of the personality. Family gathering indicates weak correlation with anti-intraceptivity, conformism, and aggressive ordophilia, but does not show a tendency to share the variance with, to them, superior general dimension of authoritarianism. National attachment does not correlate with this authoritarian traits in this research. The total findings confirm the hierarchical structure of authoritarianism, the importance of anti-intraceptivity and submissiveness as its aspects, and classify family assemblage and national attachment among variables that form more or less condition-based relationship with the authoritarian trait.

Key words: Authoritarianism, antiintraceptivity, conformism, national attachment, family gathering.

УДК 373.3/.4(497.15)“1896/1905“
Кратко или претходно саопштење

ОД ПОЛУБОГОВА ДО НАЦИОНАЛНИХ ИЗДАЈНИКА И ОПТУЖЕНИКА ЗА ВЕЛЕИЗДАЈУ

Бошко М. Бранковић*

* *Филозофски факултет, Универзитет у Бањој Луци*

Апстракт: Аутор у тексту говори о српским првацима, дакле, вођама у борби за црквено-школску самоуправу од 1896–1905. године у окупираним покрајинама Босни и Херцеговини. Тежиште рада је на анализи популарности вођа у току саме борбе, постепеном опадању популарности са појавом млађе факултетски образоване српске интелигенције, са новим идејама и захтјевима за наставак борбе са новим циљевима, до оптужбе за велеиздају од стране аустроугарских окупационих власти у Првом свјетском рату.

Кључне ријечи: Црквено-школска самоуправа, Аустроугарска монархија, покрајине Босне и Херцеговине, Глигорије Јефтановић, Војислав Шола.

Регулисање статуса вјерских заједница било је једно од најважнијих питања за окупационе аустроугарске власти у покрајинама Босни и Херцеговини. Организација Православне цркве у окупираним покрајинама за Беч је било важно политичко питање, јер се тежило, да се путем црквене хијерархије оствари утицај на српско парохијско свештенство и српски народ.² Преговори између Беча и Васељенске патријаршије окончани су потписивањем Конвенције 28. марта 1880. године, чијим одредбама је аустроугарски владар добио право да поставља и смјењује архијереје у окупираним покрајинама без учешћа народа, а цариградски патријарх само је добијао информацију о одлуци владара.³

Поред регулисања вјерског живота, окупационе власти су тежиле и регулисању рада српских конфесионалних школа, према којима су имале, од самог уласка у покрајине, непријатељски став. Завођењем компликоване процедуре за потврђивање учитеља власт је у великој мјери отежавала рад овим школама.⁴ Поред увођења забране уписивања националног имена у називе школа, окупационе власти су забрањивале и употребу ћирилице као писма, што је доводило до честих жалби српског становништва окупационим властима. Један од примјера је жалба бањалучких Срба заједничком министру финансија Јозефу Славију: *Ћирилица је збачена и презрена, а народу је наметнута хрватска латиница за званично писмо, коју велика већина босанског становништва не разумије.*⁵ Новим школским законом окупациона власт је тежиле да: *еманципира домаћу дјецу од увријежених предрасуда и сујевјерица вјерских, те од*

² Божо Маџар, Митар Папић, *Политика и Српска православна црква у Босни и Херцеговини 1878–1945*, Бања Лука 2005, 9.

³ Ханс Шнелер, *Државно-правни положај Босне и Херцеговине*, Београд 1898, 37–41.

⁴ Tomislav Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini 1882–1903*, Sarajevo 1987, 178.

⁵ Исто, 202.

погубног растварајућег шовинизма и националне ексклузивности, иза чега се крила жеља да: *босанско-херцеговачку дјецу одроди од српске народности, отуђи од православне вјере и убије у њој све народно.*⁶ Од 1879. године наредбама власти службени језик се имао звати *хрватски, земаљски и босански земаљски језик,*⁷ да би од 1907. године добио назив *српскохрватски.*⁸

Избијањем српског покрета за црквено-школску самоуправу, 1896. године, у окупираним покрајинама Босни и Херцеговини на видјело је изашло народно незадовољство окупационим аустроугарским властима, репресијама које су спровођене над становништвом, одузимање права стечених у турској царевини након вијекова борбе за опстанак и очување народности и вјере,⁹ а која су гарантована од стране аустроугарског владара приликом успостављања окупационе власти.¹⁰

Покрет је на историјску сцену гурнуо градску буржоазију, такозване српске газде, који су кроз аутономни покрет покушавали очувати и своје економске интересе, дјелимично угрожене аустроугарском окупационом управом. Водећу улогу градске буржоазије Земаљска влада је објашњавала чињеницом да економским назадовањем српско грађанство губи и политички утицај међу српским становништвом.¹¹ У *Извјештају* Земаљске владе од 15. јануара 1897. године наведено је, како је за српске газде: *новонастала ера у ствари врло фатална; успостављена јавна сигурност, добра комуникациона мрежа, растуће благостање, од владе прибављен јефтин кредит, све ово постепено еманципује сељака од градских зеленаша и смањује приходе и утицај.*¹² Међутим, стиче се утисак да су окупационе власти пренаглашавале економско назадовање српског грађанства, док су занемаривале чињеницу да је до тога доводила управо власт, ограничавајући економско напредовање због фаворизовања страног капитала.¹³

Заједничко иступање више црквено-школских општина значило је обједињавање и стварања организованог покрета на чијем челу су се нашли: Глигорије Јефтановић из Сарајева, Војислав Шола и Владимир Радовић из Мостара, Коста Кујунџић из Ливна. Поред њих ту се сусрећу и имена Стијепе Трифковића из Блажуја, Богдана Милановића Крајишника из Босанског Петровца, Пере Дрљаче из Босанског Новог и др. Најзвучнија имена сигурно су били Глигорије Јефтановић и Војислав Шола. Политички неискусни, прваци су се за помоћ обратили Србима из Јужне Угарске, који су имали искуство у борби за заштиту црквених и школских привилегија. Најзвучније име из Јужне Угарске било је име адвоката др Емила Гавриле.

Окупационе власти су оштро реаговале на акције аутономног покрета. Прва на удару нашла се црквено-школска општина у Мостару, која је распуштена 11. фебруара 1897.

⁶ *Србобран*, бр. 16, 22. фебруара/3. априла 1892.

⁷ Митар Папић, *Хрватско школство у Босни и Херцеговини до 1918. године*, Сарајево 1982, 115.

⁸ Боривоје Милошевић, „Аустроугарска политика у Босанској Крајини у окупационом раздобљу 1878–1908“, *Гласник Удружења архивских радника Републике Српске* 1 (2009): 7.

⁹ Бошко М. Бранковић, Боривоје Милошевић, „Поводом 120 година од почетка борбе Срба за црквено-школску самоуправу у Босни и Херцеговини“, *Радови* 24 (2016): 14.

¹⁰ Александар Гилфердинг је средином 19. вијека записао: *За православног Србина они чине недјеливу цјелину: одступити од своје вјере значило би за њега одступити од свог народног бића.* Александар Гилфердинг, *Путовање по Херцеговини, Босни и Старој Србији*, Сарајево 1972, 120; Muhamed Hadžijahić, „Formiranje nacionalnih ideologija u Bosni i Hercegovini u XIX vijeku“, *Jugoslavenski istorijski časopis*, 1–2 (1970): 56.

¹¹ Tomislav Kraljačić, *navedeno djelo*, 373.

¹² АВiН, ZV, Res. 25/1897., *Извјештај* Земаљске владе 15. јануара 1897. године.

¹³ Tomislav Kraljačić, *navedeno djelo*, 373.

године.¹⁴ Након мостарске, распуштена је и црквено-школска општина у Сарајеву. На удару су се нашле и вође покрета, које су окупационе власти изложиле политичким и економским притисцима. Земаљска влада се, путем штампе, трудила приказати да је покрет диктиран с поља. Резултат притиска је било ставрање подвојености између вишег и нижег свештенства, што је довело до бојкота народа према свештеницима блиским окупационим властима.¹⁵

Међу првима на удару одмазде окупационих власти, због учешћа у покрету за црквено-школску самоуправу, нашао се трговац из Босанског Новог – Перо Дрљача. Како је био члан српске депутације, као опунемоћеник црквено-школских општина из Босанске Крајине, која је однијела први српски Меморандум у Беч 1896. године, окупационе власти су га означиле као покретача и вођу аутономног покрета у Босанској Крајини. Ухапшен је 1897. године и осуђен на три године тамнице. Захваљујући интервенцији његових сабораца у покрету – Глигорија Јефтановића, Војислава Шоле и Лазара Јовановића у Бечу, ослобођен је након седам и по мјесеци.¹⁶

Ангажованост у аутономном покрету Богдан Милановић Крајишник платио је животом. Идеје покрета подржао је од самог почетка. Већ као двадесетједногодишњи младић ушао је у сукоб са окупационим властима. Заједно са пријатељем Муратбегом Куленовићем из Босанског Петровца покушао је 1898. године отићи у Беч и жалити се цару на репресалије окупационих власти, међутим обојица су ухапшени и затворени. Касније је, због активности у покрету, прво проматран, па ухапшен и затворен у Бихаћ у тамницу, гдје је мучен на најсвирепији начин, од батинања до изгладњивања и недозвољавања да обавља нужду ван тамнице, која није чишћена по неколико дана. Након тога пребачен је у кућни притвор у Босански Петровац гдје му је излазак био дозвољен у одређено вријеме а састанци са људима забрањени. Кућа му је била под стражом, а жандари су, поред њега, малтретирали и његову жену – Милку. Побјегао је са женом у Улцињ, у Црну Гору 1901. године, гдје је од последица тортуре преминуо 1902. године.¹⁷ У народу је остао упамћен као: *човјек великога духа, несобичан и поштен, агилан истрајан и бескомпромисан патриота.*¹⁸

Најзначајнији међу вођама сигурно су били Глигорије Јефтановић и Војислав Шола. Владимир Ћоровић је сматрао Глигорија Јефтановића за: *човека са малом личном културом, али: честитим родољубом и тврдим и постојаним борцем.*¹⁹ Колико је био поштован у току трајања борбе свједочи и напис у једном тексту: *поштован као полубог, обасипан цвијећем, његова слика са посвећеном химном стајала је код свих православних Срба упоредо са иконама.*²⁰ Војислав Шола је био један од најрјечитијих поборника народних тежњи, због чега је сматран једним од најугледнијих грађана и првака у

¹⁴ Божо Маџар, Митар Папић, *наведено дјело*, 104.

¹⁵ Владислав Скорић, Осман Нури-Хаџић, Никола Стојановић, *Босна и Херцеговина под аустроугарском управом*, Београд 1938, 41.

¹⁶ *Врбаске новине*, бр. 198, 5. септембар 1933; Ђорђе Микић, *Бања Лука на Крајини хвала*, Бања Лука 1995, 289–290.

¹⁷ *Врбаске новине*, бр. 87, 19. март 1933; *Врбаске новине*, бр. 88, 22. март 1933.

¹⁸ *Врбаске новине*, бр. 88, 22. март 1933.

¹⁹ Владимир Ћоровић, *Босна и Херцеговина*, Бања Лука – Београд 1999, 219.

²⁰ Драгољуб Влатковић, „Јазавац пред судом као повод и подстицај за политичко раслојавање и груписање босанскохерцеговачке омладине“, у: *Зборник радова о Петру Кочићу*, Сарајево 1979, 332–333.

покрету.²¹ У штампи је називан: *претечом новог доба у Босни и Херцеговини*, а у Мостару и Херцеговини Срби су га доживљавали као: *програм за Србе у Херцеговини*.²² У листу *Време* је забиљежено: *Војислав Шола је једно светло име у нашем народу; оно обележава онај бурни период у коме је Калај сматрао да од окупираних земаља створи аустројску колонију. Он је преданим радом стекао право да се уврсти у ред народних великана*.²³

Неријетко се дешавало да су у неким мјестима грађани испрезали коње испред вођа покрета и: *возили их сами у силном одушевљењу*.²⁴ Око вођа покрета временом је изграђен култ личности који је достигао: *необичну висину, и многи хисторијски великани нису у свом кратком животу доживјели таквог поштовања, као што је њима милостива судбина била додијелила*.²⁵ Међутим, као су винути у небеса од народа, у националном зениту, у току борбе за аутономију, тако су временом дошли у ситуацију да су нападани као издајници националне идеје, од стране младе факултетски образоване српске интелигенције.

Разлика у мишљењу око аутономне борбе, између старије грађанске буржоазије и млађе српске факултетски образоване елите, по први пут на видјело избија након што су вође покрета одустале од радикалног начина вођења борбе и постигле споразум с окупационим властима, крајем 1903. године, са циљем да се коначно дође до рјешења српског питања.²⁶

Усвајање *Уредбе о уређењу самоуправних црквено-просвјетних прилика*, 1905. године од стране Васељенске патријаршије изложило је српске прваке и новосадског адвоката Емила Гаврилу, оштрој критици млађе интелигенције²⁷ која је била незадовољна постигнутим резултатима. Текст *Уредбе* није наишао на одобравајући пријем ни код народа у окупираним покрајинама, што је довело до поларизације, не само на класној и интелектуалној основи већ и на територијалној. Један од незадовољних младих интелектуалаца био је и Петар Кочић, који се није слагао са првацима покрета због заобилажења аграрног питања, сматрајући то животним питањем за српског сељака: *Сељак је народ, и док је сељак роб не може бити ни народ слободан*.²⁸ Док је Васиљ Грђић, након санкционисања *Уредбе* од стране аустроугарског владара записао: *Толико само могу рећи, да се задња народна ријеч није чула и да уредба није донесена уз пристанак народа. Због тога штатут није примљен нигдје са весељем*.²⁹

Млађи српски интелектуалци су адвоката др Емила Гаврилу оптуживали да је својим радом подијелио Србе у окупираним покрајинама и да је пренио праксу војвођанских Срба везану за њихову црквено-школску политику. Др Гаврила је у писму упућеном интелектуалцима одбацио све оптужбе, истичући да старије генерације не желе политичке подјеле Срба у окупираним покрајинама: *али како изгледа баиш млађе коло хоће ту подвојеност ... Али треба да знате, да је старије коло увек било сложено и једнодушно, а*

²¹ Ђорђе Микић, „Војислав Шола (1863–1930), национални борац и политичар“, *Гласник Удружења архивских радника Републике Српске* 1 (2009): 221.

²² Исто, 224.

²³ *Време*, бр. 2.934, 25. фебруар 1930.

²⁴ Веселин Маслеша, *Млада Босна*, Сарајево 1945, 84.

²⁵ Драгољуб Влатковић, *наведени рад*, 333.

²⁶ Васиљ Грђић, *Ријеч двије о нашем спору*, Нови Сад 1906, 8.

²⁷ У. Круљ, Д. Васиљевић, Ђ. Чокорило, Ј. Малић, Н. Стојановић, В. Грђић, Т. Дакић, К. Крсмановић и Ш. Грђић.

²⁸ Veselin Masleša, „Група *Otadžbina*“, *Korijen* 8–9 (1956): 19; Ђорђе Микић, *Бања Лука ...*, 301.

²⁹ Васиљ Грђић, *наведено дјело*, 22.

млађе је ушло у живот поцепано. Једна је група око Грђића, на другој је страни Мајкић, а на трећој Др. Лаза Димитријевић. И зар се онда може неко четврти окривити кад они не могу и неће заједно, већ свака за себе покреће лист?³⁰

О супротностима старије и млађе генерације српске националне елите у једном писму из 1908. године свједочи и управник мостарског округа – барон Пинтер. Он у писму наводи како српски трговци за српске идеале дневно имају пола сата времена, док новинари умиру од глади: али за те идеале живе и даље желе да живе.³¹

Млађи нараштаји су сматрали да борбу треба наставити, проширити је и дати јој ново значење преласком на нова социјална и чисто политичка питања.³² Сматрали су како је прихватање *Уредбе* акт издаје националних интереса српског народа у окупираним покрајинама.³³ Сукоб између прве генерације српских интелектуалаца и буржоазије трајао је до такозване „Сарајевске резолуције“, којом је 24. маја 1907. године формирана Српска народна организација.³⁴ Млада интелигенција је хтјела да се, послје добијања *Уредбе* и завршетка борбе за црквено-школску самоуправу, пређе на политичку борбу, а буржоазија, односно, прваци за црквено-школску аутономију, су тежили ка борби на привредном пољу. Све ово био је зачетак борбе за политичку аутономију у окупираним покрајинама.³⁵

Глигорије Јефтановић и Војислав Шола нису били поштеђени ни од аустроугарског прогона у Првом свјетском рату,³⁶ без обзира што су пристали на компромис и сарадњу са окупационим властима. Окупационе власти су против њих водиле истрагу због злочина велеиздаје, јер су од 1899. године до Првог свјетског рата били у вези са различитим политичарима, дипломата и чиновницима Краљевине Србије, са циљем да покрајине Босну и Херцеговину припоје Краљевини Србији. У процесу, који је трајао од 6. јуна до 21. децембра 1917. године, посебно је апострофирана веза са Емилом Гаврилом као плаћеником српске владе.³⁷ Епилог суђења била је ослобађајућа пресуда за обојицу.

Закључак није тешко извући. Покрет је избио због репресалија окупационих власти над српским становништвом, не толико због економских, већ због репресалија спровођених над националним именом, језиком и вјером. Покрет је у потпуности био опередијелен национално-политичким питањима, гдје се није много размишљало о социјално-економским приликама, што је вође покрета винило у висине као борце за очување националног идентитета српског народа у окупираним покрајинама. Међутим, са појавом факултетски образоване интелигенције, школоване у Бечу, Пешти, и другим мјестима, долази до јачања идеје о проширењу аутономне борбе и на економском и државном плану.

³⁰ Tomislav Kraljačić, „Prilog proučavanju veza dr Emila Gavriile sa političkim pokretima u Bosni i Hercegovini“, *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine XXVIII* (1979): 180–181.

³¹ Драга Мاستиловић, „Генеа настанка нововјековне српске елите у Босни и Херцеговини“, у: *Наука и политика*, Пале 2011, 36.

³² Владимир Ћоровић, *Политичке прилике у Босни и Херцеговини*, Београд 1939, 38.

³³ Dorđe Mikić, „Pregled društveno-ekonomskog i političkog života u Bosanskoj krajini u razdoblju austrougarske uprave (1878–1914)“, *Istorijski zbornik* 6 (1985): 59.

³⁴ Dorđe Mikić, „Pregled društveno-ekonomskog...“, 59.

³⁵ Dorđe Mikić, „Pregled društveno-ekonomskog...“, 59; Zoran Grijak, „Srpska pravoslavna crkva u Bosni i Hercegovini tijekom austrougarske vladavine u novijoj domaćoj i inozemnoj historiografiji“, *CCP* 61 (2008): 51.

³⁶ Ухапшени су 5. јуна 1917. године.

³⁷ Данило Димовић, „Из мојих успомена“, *Правда* бр. 12.360, 8–11. април 1939.

Млађа интелигенција, је сматрала да самоуправа на црквеном и просвјетном нивоу не задовољава у потпуности интересе српског народа и да би прихватање крње аутономије значило издају националних интереса, што је старију генерацију, вође борбе за аутономију, ставило у незгодан положај, с једне стране су називани издајницима, а са друге су извукли колико су могли у деветогодишњој борби и нису могли бити опозиција окупационој влади, већ су у духу договорене аутономије морали сарађивати. На крају, ни сарадња их није спасила оптужбе за велеиздају од стране окупатора у току Првог свјетског рата.

На обрађеном историјском примјеру смо видјели да је нит од националног хероја до националног издајника танка, и да, јавно мњење има велику улогу у величању или потапању, посебно оних који су у кризним моментима на челу покрета, државе или народа. Такође, можемо закључити да је национални елемент на овом простору битан, у кризним моментима битнији и од економске егзистенције. Али то није новина, нити ексклузивно власништво српског народа, то је чињеница која је везана и за друге народе и нације кроз историју, а још дуго ће бити неминовност и у будућности, јер је национални идентитет главно обилежје људске специфичности, неопходно за одбрану од агресивне нечовјечности, ради очувања основних људских вриједности.³⁸

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

Литература:

- Бошко М. Бранковић, „Значај историјске науке у заштити националног идентитета српског народа у дејтонској Босни и Херцеговини“, у: *Стање и перспективе истраживања у хуманистичким и друштвеним наукама*, Бањалука 2015, 355–365.
- Бошко М. Бранковић, Боривоје Милошевић, „Поводом 120 година од почетка борбе Срба за црквено-школску самоуправу у Босни и Херцеговини“, *Радови* 24 (2016): 13–25.
- Драгољуб Влатковић, „Јазавац пред судом као повод и подстицај за политичко раслојавање и груписање босанскохерцеговачке омладине“, у: *Зборник радова о Петру Кочићу*, Сарајево 1979, 331–343.
- Васиљ Грђић, *Ријеч двије о нашем спору*, Нови Сад 1906.
- Zoran Grijak, „Srpska pravoslavna crkva u Bosni i Hercegovini tijekom austrougarske vladavine u novijoj domaćoj i inozemnoj historiografiji“, *ССР* 61 (2008): 29–62.
- Tomislav Kraljačić, „Prilog proučavanju veza dr Emila Gavrića sa političkim pokretima u Bosni i Hercegovini“, *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine XXVIII* (1979): 167–188.
- Tomislav Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini 1882–1903*, Sarajevo 1987.
- Веселин Маслеша, *Млада Босна*, Сарајево 1945.
- Veselin Masleša, „Група *Otadžbina*“, *Коријен* 8–9 (1956): 19–22.
- Драга Мاستиловић, „Генеза настанка нововјековне српске елите у Босни и Херцеговини“, у: *Наука и политика*, Пале 2011, 27–44.

³⁸ Бошко М. Бранковић, „Значај историјске науке у заштити националног идентитета српског народа у дејтонској Босни и Херцеговини“, у: *Стање и перспективе истраживања у хуманистичким и друштвеним наукама*, Бањалука 2015, 356.

- Божо Мадар, Митар Папић, *Политика и Српска православна црква у Босни и Херцеговини 1878–1945*, Бања Лука 2005.
- Dorđe Mikić, „Pregled društveno-ekonomskog i političkog života u Bosanskoj krajini u razdoblju austrougarske uprave (1878–1914)“, *Istorijski zbornik* 6 (1985): 41–67.
- Ђорђе Микић, *Бања Лука на Крајини хвала*, Бања Лука 1995.
- Ђорђе Микић, „Војислав Шола (1863–1930), национални борац и политичар“, *Гласник Удружења архивских радника Републике Српске* 1 (2009): 219–226.
- Боривоје Милошевић, „Аустроугарска политика у Босанској Крајини у окупационом раздобљу 1878–1908“, *Гласник Удружења архивских радника Републике Српске* 1 (2009): 261–274.
- Митар Папић, *Хрватско школство у Босни и Херцеговини до 1918. године*, Сарајево 1982.
- Владислав Скорић, Осман Нури-Хаџић, Никола Стојановић, *Босна и Херцеговина под аустроугарском управом*, Београд 1938.
- Владимир Ђоровић, *Политичке прилике у Босни и Херцеговини*, Београд 1939.
- Владимир Ђоровић, *Босна и Херцеговина*, Бања Лука – Београд 1999.
- Muhamed Hadžijahić, „Formiranje nacionalnih ideologija u Bosni i Hercegovini u XIX vijeku“, *Jugoslovenski istorijski časopis*, 1–2 (1970): 55–70.
- Ханс Шнелер, *Државно-правни положај Босне и Херцеговине*, Београд 1898.

Штампа:

- Врбаске новине*, бр. 87, 19. март 1933.
- Врбаске новине*, бр. 88, 22. март 1933.
- Врбаске новине*, бр. 198, 5. септембар 1933.
- Време*, бр. 2.934, 25. фебруар 1930.
- Правда* бр. 12.360, 8–11. април 1939.
- Србобран*, бр. 16, 22. фебруара/3. априла 1892.

Необјављени извори:

- 1) Архив Босне и Херцеговине
- Земаљска влада.

Објављени извори:

- 1) Александар Гиљфердинг, *Путовање по Херцеговини, Босни и Старој Србији*, Сарајево 1972.

FROM DEMIGODS TILL NATIONAL TRAITORS AND CHARGED FOR BETRAYAL

Boško M. Mranković *

* *Faculty of philosophy, University of Banja Luka*

Abstract: Paper considers popularity of Serbs leaders in a struggle for church-educational autonomy from 1896. until 1905. in occupied provinces in Bosnia and Herzegovina. Decrease of popularity related to development of younger faculty-educated Serbian intelligentsia with new political aims, and accusations for betrayal by Austro-Hungarian occupation authorities in the First World War are analyzed as well.

Key words: Church-educational autonomy, Austro-Hungarian Monarchy, province of Bosnia and Herzegovina, Gligorije Jeftanović, Vojislav Šola.

UDK 342.511:321.18(497.6)
Originalni naučni rad

DESPOTIZAM, DEMOKRATIJA I BOSANSKOHERCEGOVAČKO DRUŠTVO DANAS

Dragan Dragomirović*

* *Filozofski fakultet, Univerzitet u Banjoj Luci*

Apstrakt: Pojam despota najčešće, pored činjenice da je riječ o autoritarnom vladaru, obuhvata različite oblike nasilja, nasilne vladavine i ograničenih prava. U ovom radu smo pojam despota i despotizma tumačili u odnosu na srodne pojmove kolona i kompradora. Pored toga, despotizam je analiziran u kontekstu opštih karakteristika društveno-političkog sistema u Bosni i Hercegovini. Opšti je zaključak da na našim prostorima postoje povoljni istorijski, socio-kulturni i aktuelni društveni uslovi za formiranje i održavanje despotičkog oblika vladavine.

Ključne riječi: despotizam, fundamentalizam, politička komunikacija.

UVOD

Bosanskohercegovački društveno-politički kontekst ideološki je oblikovan na stabilnim ratnim i postratnim dezintegrativnim međunacionalnim tendencijama, kao i na ne tako stabilnim predstavama o pojmu demokratskog uređenja. Zajednička obilježja savremenog bosanskohercegovačkog društva, posmatranog kao geografske i državne cjeline, jesu dezintegrisanost po nacionalno-vjerskom principu, složeno i nefunkcionalno političko uređenje, rupturirana i korumpirana ekonomska i socijalno-psihološka struktura društva, i konačno, tendencija ka klasnom raslojavanju. Paradoksalno, čini se da je ono što bosanskohercegovačko društvo čini koherentnim nasuprot svih sila koje djeluju adhezivno, pored nametnutog ustava i državno-političkog uređenja, upravo stanje hronične korumpiranosti. Rezultati korumpiranog stanja naziru se u iscrpljivanju ljudskih i prirodnih potencijala, podložnosti manipulisanju od strane bolje organizovanih društvenih sistema i interesnih institucija te stalnoj izloženosti sukobima i migracijama. Ekonomska i politička nesigurnost a prije svega nedostatak stabilnog sistema vrijednosti prihvaćeni su za gotovo normalno stanje u bosanskohercegovačkom društvu. Na polju odnosa prema takozvanim evropskim vrijednostima dominira diskurs autokolonizovanja (up. Kiossev, 2002) koji se može opisati i kao posljedica evrocentričnog fundamentalizma, dok na takozvanom unutrašnjem planu ovaj diskursivni tok prati stalno naglašavanje međunacionalnih razlika i sukobljenosti, opisiv kao proizvod međunacionalnog fundamentalizma. Na osnovu toga nameće se jednostavna pretpostavka, da je zapravo fundamentalistička orijentacija sve ono s čim bosanskohercegovačko društvo treba trajno raskinuti. Zašto niko ne govori o mogućnostima boljeg i mirnog, inteligentnog života i suživota u Bosni i Hercegovini koje se otvaraju napuštanjem fundamentalističkih ideologija? Zašto svaka politička misao koja se pojavi u Bosni i Hercegovini mora preuzeti obilježja fundamentalizma da bi opstala? Da li uopšte postoji mogućnost formiranja politika koje nisu zasnovane na fundamentalizmu bilo kog tipa u Bosni i Hercegovini ili je on u stvari osnova političke egzistencije svih nosilaca dominantnih političkih ideologija?

Sa ciljem da se približimo odgovorima na postavljena pitanja odlučili smo analizirati stereotipni obrazac despotskog vladanja koji na ovim prostorima opstaje, izvitoperene pluralističke principe koji svakako ne predstavljaju demokratiju u njenom izvornom smislu, i autoritarnu isključivost koja svim političkim orijentacijama u Bosni i Hercegovini na koncu namakne fundamentalističko obilježje.

Izvitoperena demokratija Bosne i Hercegovine i politička volja građana

U periodu od gotovo tri decenije u kojem je došlo do intenzivnog uspostavljanja i učvršćivanja koruptivnih društvenih relacija za središnje figure društveno-političkog života (koje je moguće iščitavati putem svakodnevnog govora medija kao stvarnog i dominantnog ideološki oblikovanog materijala) izdvajaju se, ne političke ideje, ideologije i uvjerenja u pravom smislu riječi (onom koje diskurs istorije i istoričara, kao ideološki i idealistički diskurs pridaju prošlim vremenima), već takozvane političke elite (Ćurak, Čekrlija, Sarajlić i Turčalo 2009) i ličnosti političkih lidera (Ćurak, 2011). Jedan od evidentnih dokaza je neprincipijelnost u sprovođenju nominalnih programa političkih partija kao i nedostatak pokušaja za drugačijim nepopulističkim pristupima. Nacionalistička retorika, održavanje tenzija nacionalnih sukobljenosti konstanta je bosanskohercegovačke javne, političke i medijske stvarnosti pune dvije decenije nakon prestanka građanskih ratnih sukoba. Možda je čak preciznije interpretirati opaženu pojavu kao artificijelno održavanje krize da bi se mogli upotrijebiti svi argumenti potrebni za opšte više dobro, a među njima i oni koji po definiciji ne generišu dobro na opštem nivou (Mujkić, 2015).

Kulturno-istorijski gledano prelomna tačka društvenopolitičkog života je nominalno prihvatanje demokratskog političkog ustrojstva umjesto socijalističkog, te liberalno-kapitalističkog ekonomskog modela umjesto socijalističkog privrednog modela koji je u bivšoj državi prije građanskog rata prošao kroz razne modifikacije. U svjetskim razmjerama ovakva kretanja najavljena su rušenjem Berlinskog zida i ujedinjenjem Njemačke, padom Varšavskog pakta i komunističkih sistema u istočnoj i jugoistočnoj Evropi, a kod nas bespotrebno verifikovana građanskim ratnim sukobima. Realnost bosanskohercegovačkog društva svjedoči o tome da je skepticizam vladajućih elita prema socijalističkom sistemu (izražen kroz stalne pokušaje reformi 70-ih i 80-ih godina prošlog vijeka u SFRJ i uporno iznevjeravanje prihvaćenih ideoloških principa)³⁹ zamijenjen skepticizmom prema demokratskim principima i sistemu, a stvarna kontrola i moć ostali su u rukama partijski organizovanih modela upravljanja, prilagođenih novim formalno prihvaćenim ideološkim obrascima. Vidljivo je to u nedostatku odgovornosti prema biračima odnosno preuzetim javnim funkcijama i nedostatku primjera podnošenja ostavki nakon nedvojbeno utvrđenih nepravilnosti u obavljanju javnih poslova. Zataškavanje i promjena funkcija tipičan je model partokratske vladavine koja se postavlja iznad institucija sistema. U odlučivanju glavnu riječ vode političke elite često i pojedinci, politički lideri. Koruptivni elementi socijalizma nastavljaju svoju dugovječnu vladavinu transferom u koruptivne oblike demokratije.

Od lidera preko vođe do despota

U bosanskohercegovačkom društvu danas takav model političkog i ekonomskog upravljanja, i dalje zasnovan na partokratiji (Ćurak, 2015), pored nominalnog demokratskog uređenja, izbornog sistema i stranih nadzirača i posmatrača, parlamentarne demokratije na više nivoa, bez pretjerane metaforičnosti možemo nazvati despotskim, a s obzirom na ekonomsko-

³⁹ Čopićeva Jeretička priča sa svim posljedicama koje je izazvala po njenog pisca dokaz je vrlo ranog raslojavanja povlašćenih slojeva i najava birokratizacije tada još mladog jugoslovenskog komunističkog i socijalističkog društva.

poslovno situiranje političkih lidera i kompradorskim⁴⁰. Važni faktori uspostavljanja i održanja partokratskog despotskog modela vladavine leže u nasljeđu ratnih sukoba i političkoj organizaciji BiH zasnovanoj na spoju neokolonijalnog intervencionizma⁴¹ i nacionalnog principa, mimikrisanih neostvarivim, pod ovakvim uslovima, modelom izborne i parlamentarne demokratije. Ovakve situacije direktno navode Ćurak (2012) i Toal (2007). Najteža posljedica ovakvog stanja može se jednostavno opisati uništavanjem političke volje građana, što ih direktno razdvaja od političkih aktivnosti i interesa onih koji bi u stvaru trebalo da ih predstavljaju (Lipmann, 1922). U isto vrijeme odvajanje od političke volje onemogućava njenu objektivizaciju, koju Schopenhauer (2005) označava formiranjem trajnog doživljaja vlastite ličnosti koji bi bio inkorporiran u opšte proizvodno stanje (naravno proizvodno u kognitivnom, moralnom i afektivnom domenu).

Polazeći od samih značenja pojmova despota i despotizma⁴², njihovog opšteg, istorijskog i terminološkog determinisanja moguće je formirati metodološku pretpostavku po kojoj bi pojam despota u nešto preoblikovanoj i ažuriranoj formi, mogao biti o podesan i potreban u analizi poželjnih osobina ličnosti bosanskohercegovačkog društva i njegovih političkih elita. Pored toga i interpretacije rezultata savremenih analiza poželjnih osobina političara iz ugla građana (Čekrlija, 2016) upućuju upravo u tom smjeru. Pojam despota i despotizma razumijemo prije svega o njegovom osnovnom značenju, nasilja, nasilne vladavine i bahatosti. Pri tome dva srodna termina, kolon i komprador, nameću nam se kao svojevrsna dopuna funkcionalizovanju pojma despota pri analizi savremene bosanskohercegovačke društvene stvarnosti.⁴³ Franc Fanon (1973) u dubokom saglasju sa filozofom Žan-Pol Sartrom opisuje pogubnu metodologiju francuskog kolonijalnog sistema u Alžiru dodjeljujući pored kolonizatora i kolonizovanog središnju ulogu upravo kolonu - ličnosti lokalnog lidera, političke i ekonomske elite, koja u sprezi sa kolonijalističkim politikama upravljaju kolonizovanim narodima i zemljama. Kolon⁴⁴ je jednako kao i despot i komprador pripadnik kolonizovanog naroda lokalni vladara i namjesnik koji ne služi interesima vlastitog naroda već vanjske sile i interesima klase kojoj pripada. (v. Fanon 1973) Zahvaljujući obimu svog finansijskog uticaja postaju nerijetko i dominantne figure u političkom smislu.

Mimikrija zvaničnog demokratskog sistema u BiH na prvi pogled čini ovakvo konceptualizovanje pretjeranim dok se ne podsjetimo kolonijalne istorije i savremenog statusa Bosne i Hercegovine. Bosna i Hercegovina u osnovi nije suverena država već svojevrsan kondomnijum međunarodne zajednice („svjedoka“) i susjednih država potpisnica („stranke“) Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini.

Despotizam ipak nema jednostavno značenje u bosanskohercegovačkom kontekstu i njegova priroda je višestruko paradoksalna. U dijahronoj perspektivi moguće je govoriti o

⁴⁰ Kupac, nabavljač, trgovački posrednik. Čovjek koji djeluje kao agent za strane organizacije koje obavljaju poslove u oblasti investicija, trgovine, ekonomske i političke operacije. Pojam datira iz kolonijalne istorije anglo-kineskih odnosa u devetnaestom vijeku.

⁴¹ Nemamo prostora da raspravimo o ulozi i položaju međunarodnih institucija i organizacija poput Kancelarije visokog predstavnika u BiH, ali je nemoguće ne ukazati na, klasnu i vrijednosnu dimenziju termina visokog predstavnika sa dubokim korijenima u imperijalnom i kolonijalnom nasljeđu današnje međunarodne zajednice.

⁴² Despot u tradicionalnom smislu i značenju: u Vizantiji od 13. vijeka pokrajinski namjesnik; od 1402. naziv za srpskog vladara. Figurativno, despotizam je svaki oblik vladavine zasnovan na nekim oblicima nasilja.

⁴³ O paradoksu despotizmu u Karibima v. Turits (2003).

⁴⁴ Starorimski polukmet; mali zakupnik zemlje. Koloni – seljaci koji su u Rim. Carstvu od vlasnika dobijali zemlju (nasljedno) u obradu. Nas u ovom radu zanima značenje pojma kolona koje je moguće pratiti od afričkih, južnoameričkih i karipskih kolonijalnih i postkolonijalnih državnih uređenja do današnjeg dana.

paradoksu despotizma kao *pojavi održavanja naslijeđenih partokratskih modela upravljanja i vladavine u nominalno demokratski organizovanom društvu*. U obrazovnom sistemu, na primjer, kao jednom od stubova državnog ideološkog aparata (Altiser, 2009) često vulgarizovani marksizam zamijenile su uproštene predstave o demokratiji i ljudskim pravima. Sinhrono gledano paradoks despotizma očituje se u pojavi *dominantne negativne predstave o lokalnim političkim elitama koja upravo njihovu potencijalnu smjenu čini sve manje izvjesnom*. Gotovo trodecenijsko iskustvo najbolji je pokazatelj nemogućnosti smjene ovako koncipiranog sistema u kojem je, najuproštenije govoreći, moguća tek povremena smjena despota ali ne i suštinsko revolucionisanje društva/svijesti i odstupanje od principa partokratnog despotizma. Uzimajući ovaj paradoks za jedan od glavnih simptoma društva u oboljenju, upravo korumpiranog, ne smatramo presudnim fokusiranje na konkretne pojedince i političke grupe. U tom smislu smatramo ih marginalnim, proizvod slučajnosti, jer oni suštinski ne odlučuju, zapravo ne misle, njihovo činjenje je isključivo funkcionalno i mašinsko, nemisleće otuda i nemoralno, tek šarafići u mašinama žudnje (Delez i Gatari, 1990). Fokusiramo se na već pomenute procese i načela, konkretno na uzroke i posljedice konstituisanja obrazaca političkog elitizma materijalizovane na datom paradoksu. Političkog i društvenog elitizma kao proizvoda složenog i društveno devijantnog procesa negativne selekcije sa neodređenim rokom trajanja.

Političke elite oličene u ličnosti političkih lidera uprkos uvjerenosti u istorijski značaj i jedinstveni položaj vlastite misije zapravo tek ponavljaju obrasce funkcionisanja tipične za ideološki ispražnjene, nepismene, nedorečene, opskurne, zamagljene, politički nestabilne, ekonomski slabe, a u globalnom smislu neuticajne društvene sisteme. To ih ne amnestira odgovornosti za uloge koje preuzimaju a kojima nisu dorasli, ali ih nažalost u isto vrijeme ni ne sprečava u tom pre-uzimanju.

Dvostruka uloga i komunikacija despota

Sve vođe koje pokazuju tendenciju ka despotizmu prihvataju u osnovi dvije podjednako važne uloge. Sa jedne strane se postavljaju kao predstavnici, posrednici i medijatori, uzimajući pri tome karakteristike vazalna orijentacije. Na suprot tome je elitistička uloga, vladara, onoga ko odlučuje i određuje. S obzirom na važnost (barem manifestnu) posredničke pozicije despota, kolona ili kompradora, ono što ga održava u političkom životu jeste upravo vještina dvosmjernog funkcionisanja. Da ostvaruje interese kolonijalista i odražava potrebe kolonizovanih. Riječ je dakle prvenstveno s sposobnosti pojedinca na političkoj pozornici da vješto balansira te dvije uloge i da dozvoli da elitistička počne nekritički dominirati nad vazalnom ulogom. Drugačije rečeno, manipulacija je najpoželjnija osobina sposobnog despota. Zato kod uspješnih lidera koji pripadaju našim opisima stalno otvorena bazična pitanja postaju načini na koji konstruišu bosankohercegovačku stvarnost. Naglašavanjem svoje vazalne uloge u stvari se nameće vlastita ideologija kao rješenje krize i pri tome intenzivira elitistički aspekt. Stoga se i u istraživanjima društvenih sistema na ovim područjima, stilova upravljanja i vođstva mora u obzir uzimati razmjera elitističke i vazalne uloge.

S obzirom na dvije uloge mogu se registrovati i dva osnovna smjera komunikacije despota. Centrifugalnom komunikacijom možemo označiti komunikaciju koja ide od centra/unutrašnjosti prema van. U njoj se ogleda suština elitističkih težnji. Jedan izvor, despot, građani manje-više nekritički primaoci ideja, smjernica ili vrijednosti. S druge strane, centripetalnom komunikacijom, komunikacijom prema unutra bi mogli opisati interakciju despota sa građanima u ulozi vazala, kada on pokazuje empatiju, predstavlja rješenje i olakšanje za čije će ostvarenje podnijeti ličnu žrtvu. Primjenjujući saznanje o ove dvije uloge despota u

bosanskohercegovačkom društvu koje prema različitim spomenutim odrednicama možemo opisati kapitalističkim potrošačkim neokolonizovanim društvom, možemo ponuditi i sasvim nepotpunu definiciju.. U jednoj dominantnoj ličnosti istovremeno se oličava vrhovni nacionalno-politički autoritet (moralna dimenzija) i sposoban privrednik (istorijska linija od plemenski vođa – feudalac – kapitalista, materijalno-egzistencijalna dimenzija), zaštitnik pa čak i vlasnik prava i života etničkih skupina koje reprezentuje (društveno-politička dimenzija).

Ključni problemi koji se još mogu u konkretnom smislu vezati za opštu sklonost političara despotizmu, a predstavljaju važnu sponu u reprodukovanju ideologije despotizma, jesu segregacija i problem izlaznosti na izbore. U društvu simulirane demokratije i ograničene etnoreligijskim kriterijumima političku segregaciju⁴⁵ trpi zapravo većina bosanskohercegovačkog stanovništva jer ostaje – ne bez mogućnosti pravog izbora, već *bez prave mogućnosti izbora*. Izbor je prvo sužen konfuznim interpretacijama demokratskih principa i prava, a potom i sasvim izmanipulisan i obesmišljen stranačkim formulama. Rezultat je politička segregacija značajno velikog broja populacije koja pod takvim uslovima izvitoperene višestranačke demokratije i ne učestvuje u izborima. Pri tome ne mislimo samo na zvanične političke izbore na državnom, entitetskom ili lokalnom nivou već na konstantno potiskivanje svijesti o ličnoj građanskoj odgovornosti u poslovima od kolektivnog značaja. Jedini rezultat koji se za sada time postiže ima efekat bumeranga jer se nezadovoljni obilježavaju kao nezainteresovani, bez obzira na to da li se zaista radi o političkoj pasivnosti ili buđenju svijesti o nepostojanju mogućnosti stvarnih izbora.

ZAKLJUČAK

Opstajanje despotizma u prvom redu plodno tlo čine istorijsko opterećenje krvavim etničkim sukobima, autoritarnim simbolima i ličnostima. Na bazi toga se konstituiše jednostrana isključiva vizija opstanka i prosperiteta sadržana u ideologiji određene grupe ili pojedinca. Njena isključivost, nekritičko prihvatanje i održavanje, suprotstavljenost svim alternativnim modelima proteže se kroz elitističku ulogu vođe i posebno naglašava u kriznim situacijama (koje se sa neurotskim rastom doživljava elitističke uloge počinju da samoinicijativno generišu ili izmišljaju). Uspješnim manipulisanjem sa njoj suprotno naglašenom ali ne i nekompatibilnom ulogom narodnog vazala despot ima mogućnost da svoj položaj stabilizuje, utvrdi i legalizuje. A to se ostvaruje kroz različite transformacije izbornih sistema i zakona kao osnove demokratskog uređenja bilo kog društva koje želi da pojam demokratije ima i u praktičnom društvenom životu a ne samo nominalnoj odrednici države. Time i nestabilnost društvenog sistema postaje saveznik despota i omogućava dalje prerastanje ideološke jednostranosti u fundamentalizam. Imajući u vidu i to da je Bosna i Hercegovina egzogeni projekat i da odnos međunarodnih institucija prema njoj varira od partnerskog do kolonijalnog, uz najčešće prisutnu praktičnu nezainteresovanost, možemo samo konstatovati da smo identifikovali još jedan pozitivan faktor opstanka despotskog i kompradorskog tipa političkih vođa u Bosni i Hercegovini. Kako se iz ovog ugla čini, jedina zasnovana strategija otpora koja u doglednoj budućnosti može da donese formiranje odgovornih političkih lidera oslobođenih despotskih sklonosti bila bi uvođenje dominacije kompetentnosti (istovremeno moralne i profesionalne) nad političkom i stranačkom podobnošću kao primarnim kriterijem u izboru političkih lidera i operativaca. S obzirom na to koliko niže hijerarhijske strukture u političkim strankama i institucijama pomažu održavanje despota i njegovog

---

⁴⁵ Segregacija (lat. segregare – razlučiti, rastaviti) – razdvajanje ljudi na osnovu različitih kriterija koji se u pravilu kose sa načelima ljudskih prava i sloboda.

autoritarnog sistema, isti kriterij bi bio poželjan i pri selekciji činovnika i službenika u političkim i državnim institucijama.

Na širem društvenom i ideološkom planu to se čini ostvarivim promovisanjem i usvajanjem formule biranih umjesto postavljenih koja bi podrazumijevala dekonstrukciju partokratskog klasno-interesnog modela i njegovu smjenu odgovornim društvenim besklasno-interesnim modelom. Tome u našim uslovima mora prethoditi daleko snažniji, osvješten i nepotkupljiv, kritički utemeljen i artikulisan pritisak makar dijela bosanskohercegovačke javnosti. Spremnost na odgovornost, a ne potpuno prepuštanje i naučenu bespomoćnost kao što je to do sada bio slučaj. Konačno, ne dolazi li koruptivnost kao i sami politički lideri iz naroda kojem pripadaju. Pokrenuti se od shvatanja i primjene demokratije (demokratskih principa) kao forme ka razumijevanju i primjeni demokratije kao suštine. Jedno je sigurno, isključivost novih kolonijalnih i kapitalističkih ideologija i modela funkcionisanja u simbiozi sa despotskim, elitističko-vazalnim konformizmom povlaštenih neće ponuditi niti jednu olakšicu na tom putu.

LITERATURA

- Altiser, L. (2009). *Ideologija i državni ideološki aparati. Beleške za istraživanja*. Loznica: Karpos.
- Delez, Ž., Gatari, F. (1990). *Anti-Edip. Kapitalizam i šizofrenija*. Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Fanon, F. (1973). *Prezreni na svijetu*. Zagreb: Stvarnost.
- Turits, R. L. (2003). *Foundations of Despotism*. Stanford: Stanford University Press.
- Čekrlija, Đ. (Ur.) (2016). *Ličnost i društvo: Poželjne osobine i društvene vrijednosti*. Banja Luka: Filozofski fakultet.
- Ćurak, N. (2011). *Filozofija zagrljaja*. Sarajevo: Rabit.
- Ćurak, N. (2012). Jedanaest teza o Evropskoj uniji u dejtonskoj Bosni i Hercegovini. U N. Mujagić (Ur.), *Politike evropskih integracija*, (str. 51-58). Sarajevo: Fondacija Heinrich Böll i Udruženje za političke nauke u BiH.
- Ćurak, N. (2015). Kriza ljevice u dejtonskoj močvari. U E. Abrahamsdotter i B. Borić (Ur.), *Razgovor o ljevici: Identitet, kriza i izazovi u Bosni i Hercegovini danas*, (str. 9-20). Sarajevo: Friedrich Ebert Stiftung.
- Ćurak, N., Čekrlija, Đ., Sarajlić, E. i Turčalo, S (2009). *Politička elita u Bosni i Hercegovini i Evropska unija: Odnos vrijednosti*. Sarajevo: Fakultet političkih nauka.
- Kiossev, A. (2002). The Dark Intimacy: Maps, Identities, Acts of Identification. In: D. I. Bjelić i O. Savić (ed.), *Balkan as Metaphor. Between Globalization and Fragmentation*. Cambridge: The MIT Press, pg. 165-190.
- Lippmann, W. (1922). *Public opinion*. New York: Macmillan.
- Mujkić, A. (2012). Politička i društvena odgovornost: Od okupacije do egzodusa. U T. Cvjetičanin i S. Forić (ur.), *Politička odgovornost u BiH: teorijski i praktički pristupi. Zbornik radova*. Sarajevo: Udruženje za političke nauke u Bosni i Hercegovini, str. 20-25.
- Schopenhauer, A. (2005). *Svet kao volja i predstava I*. Beograd: Službeni glasnik.
- Toal, G. (2007). *Uvod u geopolitiku*. Zagreb: Politička kultura.

DESPOTISM, DEMOCRACY, AND THE STATE OF AFFAIRS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA TODAY

Dragan Dragomirović*

* *Faculty of philosophy, University of Banja Luka*

Abstract: The concept of *despot* is mostly based on the fact that it is an authoritarian ruler, includes various forms of violence, violent rule and limited rights. In this paper we discuss concept of despt and despotism, and their relationship with concepts of colon and comprador. nevertheless, despotism was analyzed in the frame of basic political and society characteristics in Bosnia and Herzegovina. The general discussion leads to conclusion that this region has favorable historical, socio-cultural and current social conditions for development and maintenance of the despotic form of rule.

Ključne riječi: despotism, fundamentalizsm, political communication.

UDK 342.849.2:324(497.6)

Stručni rad

FENOMEN PRELETAČEVIĆI I KREIRANJE POLITIČKOG IMIDŽA IZABRANIH PREDSTAVNIKA VLASTI

Saša Čekrlija*

* *Nezavisni univerzitet Banja Luka*

Apstrakt: Izborni zakon Bosne i Hercegovine osvojene mandate vidi kao vlasništvo pojedinaca koji su ih osvojili. Ne postoje saznanja da je u ovom pitanju vođeno ozbiljnije istraživanje u Bosni i Hercegovini, ali svakako je problematika koja proizilazi iz takvog političkog ambijenata u društvu postala važna oblast interesovanja javnosti, a sve više i nauke. Nova pojava u političkom životu jeste napuštanje političkih partija uz zadržavanje poslaničkih ili odborničkih mandata od strane pojedinaca ili grupa te potpuna promjena ideologije i političkih motiva u odnosu na raniji period političkog djelovanja. Takve promjene poprimaju zabrinjavajući obim da se čak i sam izborni proces može dovesti u pitanje jer postaje očigledno da izborni rezultat kroz konačni omjer snaga pozicije i opozicije nije proporcionalan izornoj volji građana.

Ključne riječi: izborni zakon, mandat, povjerenje, izborna volja građana.

UVOD

Elementi izbornog sistema u Bosni i Hercegovini

Izborni sistem u Bosni i Hercegovini, koji je utvrđen zakonom, spada u red kombinacije izbornih sistema, odnosno zavisno o organu za koji se vrši izbor, razlikuje se:

- a) sistem proste većine
- b) sistem poporcionalne zastupljenosti.⁴⁶

Sistem proporcionalne zastupljenosti po sistemu proporcionalne zastupljenosti biraju se sva lokalna i zakonodavna tijela u BiH, odnosno skupštine opština i opštinska vijeća, kao i Gradska skupština Banje Luke i Skupština Brčko Distrikta BiH. Po većinskom sistemu (sistem proste većine - "prvi dobiva mjesto") biraju se svi načelnici u BiH, odnosno gradonačelnik Banje Luke. To znači da je izabran onaj kandidat koji u prvom i jedinom izbornom krugu osvoji barem jedan glas više od svih ostalih kandidata. Po ovom sistemu biraju se i predstavnici svih nacionalnih manjina u opštinama, Gradu Banjoj Luci i Skupštini Brčko Distrikta BiH u kojima su statutom predviđena zagarantovana mjesta za pripadnike nacionalnih manjina.

Izborni zakon Bosne i Hercegovine osvojene mandate vidi kao vlasništvo pojedinaca koji su ih osvojili (Ćurak, Čekrlija, Sarajlić i Turčalo, 2009; Kukić, 2005). Danas postoji opravdana sumnja da pojedinci osvojene mandate koriste kako bi stekli ličnu korist i proširili dijapazon političkog uticaja. Ne postoje saznanja da je u ovom pitanju vođeno ozbiljnije istraživanje u Bosni i Hercegovini, ali svakako je problematika koja proizilazi iz takvog političkog ambijenata u društvu postala važna oblast interesovanja javnosti, a sve više i nauke.

⁴⁶ Raspodjela mandata u skladu s članom 9.5. Izbornog zakona BiH vrši se Sain-Lague metodom, odnosno ukupan broj važećih glasova dijeli se s količnicima 1., 3., 5. .... i tako redom

Zadržavanje mandata i promjena političke ideje

Nova pojava u političkom životu jeste napuštanje političkih partija uz zadržavanje poslaničkih ili odborničkih mandata od strane pojedinaca ili grupa te potpuna promjena ideologije i političkih motiva u odnosu na raniji period političkog djelovanja. Takve promjene poprimaju zabrinjavajući obim da se čak i sam izborni proces može dovesti u pitanje jer postaje očigledno da izborni rezultat kroz konačni omjer snaga pozicije i opozicije nije proporcionalan izbornoj volji građana. Da li je razlog tome izborni zakon koji mandat daje pojedincu, a ne političkoj partiji ili je riječ o zanemarivanju etičkih standarda i mogućnosti materijalne i druge satisfakcije kroz sticanje protivpravne koristi što je okvalifikovano kao koruptivna radnja. Tragom te dileme obavljeno je istraživanje javnog mnjenja putem ankete u dva grada Bosne i Hercegovine – Banjaluci i Bijeljini.

METOD*Uzorak ispitanika*

Ukupan uzorak ispitanika je obuhvatio 420 ispitanika. Samo ispitivanje je vršeno u u okviru šireg istraživanja na temu imidža političara i različitih faktora koji utiču na kreiranje imidža. U odnosu na ispitivanje pojava čiji su rezultati predstavljeni u ovom radu je odabrano pet konkretnih pokazatelja na osnovu kojih su građani trebalo da iznesu svoje stavove i mišljenja o sve masovnijem napuštanju stranaka unutar kojih su pojedinci ili grupe osvojili mandat/e. Evidentno je da se na taj način unapređuje lična pozicija unutar političke opcije kojoj se pojedina pridružuje kao i uticaj u sferi kadrovskih pitanja i zapošljavanja bližih saradnika i istomišljenika. Dobijeni podaci govore u prilog tome.

Instrumenti

U istraživanju je u okviru veće baterije testova primijenjen kratki upitnik namijenjen procjeni stavova o sve učestalijoj pojavi napuštanju stranaka unutar kojih su pojedinci osvojili mandat. Pitanja na osnovu kojih su dobijeni odgovori na osnovu kojih je procijenjivan stav ispitanika su: *Smatrate li da u politici važi pravilo da „pojedinaac vrijedi koliko njegova zadnja greška?; Smatrate li da je zadržavanje poslaničkog ili odborničkog mandata suprotno moralnim načelima društva?; Da li biste se osjećali prevarenim ukoliko bi osoba za koju ste glasali na izborima nakon osvajanja mandata dala podršku suprotnoj političkoj opciji u odnosu na onu za koju se javno deklarirala? Da li biste glasali za osobu koja ja na prethodnom mandatu napustila političku partiju na čijoj je samostalnoj ili koalicionoj listi osvojila mandat uz zadržavanje mandata?; i Da li biste smatrali snažnom koaliciju u kojoj značajno mjesto čine osobe koje su zadržale mandat i priklonili se suprotnoj političkoj opciji u odnosu na opciju kojoj je pripadala politička partija na čijoj listi je mandat osvojen?.* Uz pitanja su ponuđena tri stepena odgovora kojima je moguće izraziti različiti stepen slaganja sa ispitivanim tvrdnjama (da, ne i nemam stav o tome). Cjelokupno ispitivanje je obavljeno na dobrovoljnom učešću ispitanika i vodeći računa o njihovoj anonimnosti.

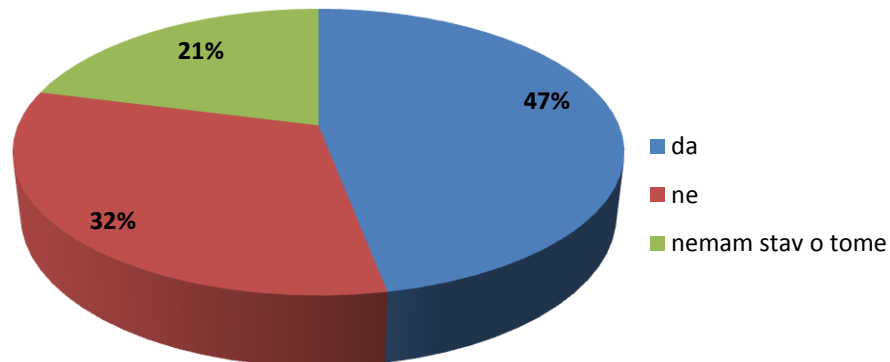
Statistička obrada

Podacima su analizirani uz pomoć jednostavne frekvencijske analize. Jednostavnim prebrojavanjem odgovora ispitanika na postavljena pitanja je izvršena i njihova kategorizacija u odnosu na ispitivane pojave.

REZULTATI

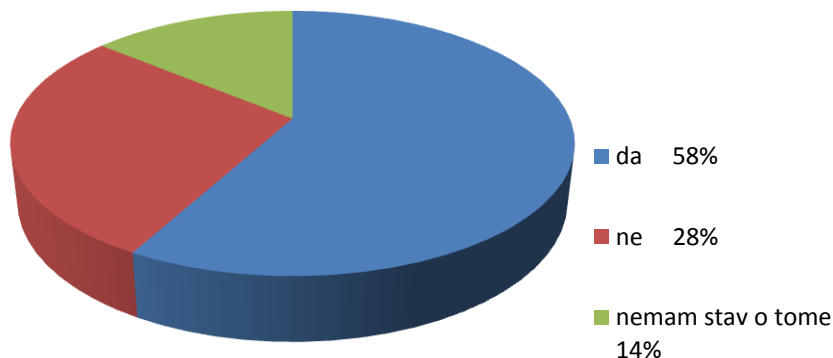
Prvo pitanje u anketi je *“Smatrate li da u politici važi pravilo da „pojedinaac vrijedi koliko njegova posljednja greška?”*. Skoro polovina ispitanika, odnosno njih 47%, smatra da posljednji potez ili kako je u pitanju formulisano *“posljednja greška”* presudno određuje političara. Ipak, jedna trećina ne dijeli mišljenje većine te smatra suprotno, odnosno 32%, dok čak 21% ispitanika nema stav o tome.

Grafik 1. Da li u politici važi pravilo da pojedinac vrijedi koliko i njegova posljednja greška?

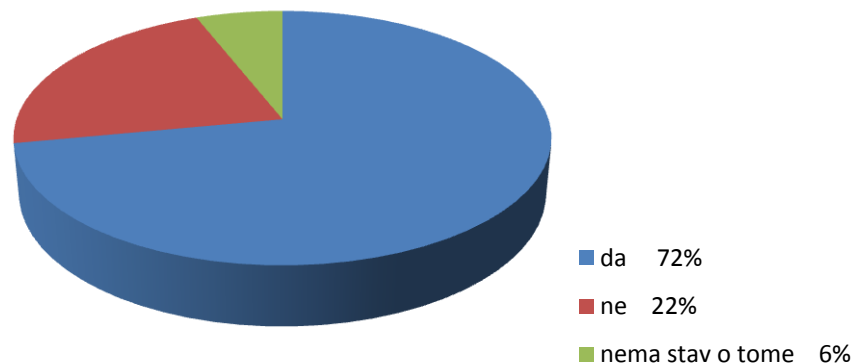
Drugo pitanje u anketi je - *Smatrate li da je zadržavanje poslaničkog ili odborničkog mandata suprotno moralnim načelima društva?* Više od polovine ispitanika smatra da je takav čin suprotan moralnim načelima, odnosno 58% ispitanika. 28% ispitanika smatra suprotno, odnosno da zadržavanje osvojenog mandata nije u suprotnosti sa navedenim dok 14% ispitanika nema stav o tome.

Grafik 2. Da li je zadržavanje poslaničkog mandata suprotno moralnim načelima društva?

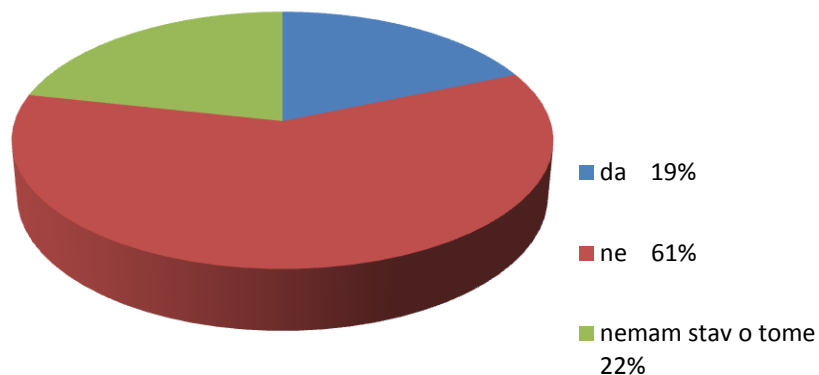
Treće pitanje u anketi je - *Da li biste se osjećali prevarenim ukoliko bi osoba za koju ste glasali na izborima nakon osvajanja mandata dala podršku suprotnoj političkoj opciji u odnosu na onu za koju se javno deklarirala?* Ovdje se jasno uočava stav većine da bi se osjećali izdano, odnosno čak 72% ispitanika. Više od polovine ispitanika smatra da je takav čin suprotan moralnim načelima, odnosno 58% ispitanika. Da se ne bi osjećali “izdano” smatra 22% ispitanika, a takođe je značajno manji procenat ispitanika koji nemaju stav o postavljenom pitanju i njih je 6% u ovom slučaju.

Grafik 3. Da li biste se osjećali prevarenim ukoliko osoba za koju ste glasali na izborima nakon osvajanja mandata dala podršku suprotnoj političkoj opciji?

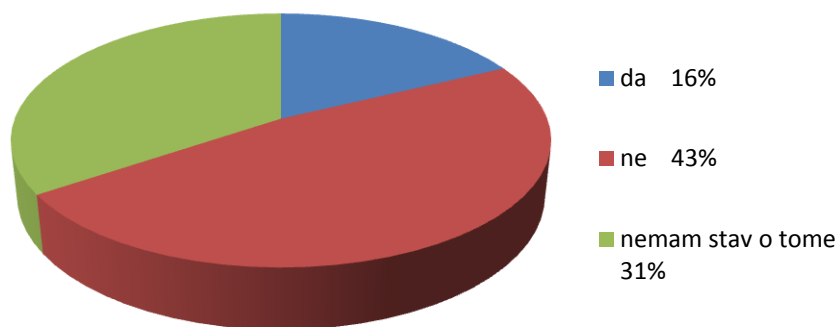
Četvrto pitanje u anketi glasilo je - *Da li biste glasali za osobu koja je na prethodnom mandatu napustila političku partiju na čijoj je samostalnoj ili koalicionoj listi osvojila mandat uz zadržavanje mandata?* Ovdje preovladava stav da bi takva osoba dobila povjerenje samo manjeg broja birača, u ovom slučaju 17%. Protiv takvog izbora bila bi većina ispitanika, odnosno 61% se ne bi opredijelio da tom kandidatu da svoj glas na izborima. Značajan broj ispitanika, gotovo četvrtina nema stav o tome, odnosno njih 22%.

Grafik 4. Da li biste glasali za osobu koja ja na prethodnom mandatu napustila političku partiju uz koju je osvojila mandat?

Posljednje, peto pitanje koje je postavljeno u anketi je – *Da li biste smatrali snažnom koaliciju u kojoj značajno mjesto čine osobe koje su zadržale mandat i priklonili se suprotnoj političkoj opciji u odnosu na opciju kojoj je pripadala politička partija na čijoj listi je mandat osvojen?* Ovdje se takođe uočava nepovjerenje prema djelovanju političkih aktera koji su zadržali mandat i nastavili djelovanje u suprotnom “taboru” pa bi takvu koaliciju kao snažnu smatralo 16% ispitanika, dok 43% ispitanika takvu koaliciju ne bi doživljavalo politički snažnom. Međutim, uočljivo je da o ovom pitanju najveći procenat ispitanika nema stav, odnosno njih 31% od ukupnog broja ispitanih.

Grafik 5. Da li smatrate snažnom koaliciju u kojoj su osobe koje su zadržale mandat i priklonili se suprotnoj političkoj opciji?

DISKUSIJA I ZAKLJUČAK

Navedeno ispitivanje građana o fenomenu napuštanja političkih opcija unutar kojih su osvojili poslanički ili odbornički mandat uz istovremeno zadržavanje mandata, i djelovanje unutar političke opcije suprotno opciji kojoj su pripadali na izborima, je pokazalo interesantne rezultate. Evidentno je da osobe koje su radikalno promijenile političku opciju i zadržale mandat ne uživaju simpatije šire javnosti što pokazuju podaci pa se kao jedan od zaključaka može izvesti da njihove izborne kampanje u daljem političkom djelovanju moraju biti kreirane uvažavajući navedene stavove ispitanika. Ipak, značajno je učešće građana koji nemaju stav o određenim pitanjima ili političkim procesima. To je moguće objasniti političkim ambijentom u kojem žive kao i značajnim smanjenjem interesovanja za politički život u zemlji ili u opštini/gradu gdje žive, ali je u značajnoj mjeri je i fenomen “prelijetanja” u političkom životu na svim nivoima vlasti tome doprinijeo. Značajno je da građani žele pratiti dalji politički angažman kandidata za kojeg su glasali te da se osjećaju izdano, ali da sam osjećaj prevarenosti gotovo ništa ne promijeni. Kako ne postoji zakonska, tako izostaje i moralna osuda čina “prelijetanja”. Prema rezultatima prošlogodišnjeg istraživanja poželjnih osobina političara u Bosni i Hercegovini politički stavovi i izbori građana su najvećoj mjeri formirani na osnovu toga da li dati političar pripada “našoj” ili “njihovoj” opciji (Čekrlija, 2016). Promjenu političkog stava, koliko god bila radikalna i motivisana ličnim interesom, uključujući i prelazak u drugi politički tabor nije eliminatorna greška političara. Pored toga, u Bosni i Hercegovini se sistematski zloupotrebljava činjenica da javnost u cjelini ima veoma kratko pamćenje, koje je između ostalog uslovljeno stalnim naglašavanjem egzistencijalnih opasnosti. Uz stalno održavanje tenzije koja se postiže i održava

naglašavanjem etničkih animoziteta i objektivno tešku situaciju u kojoj građani Bosne i Hercegovine žive, teško je pratiti i sistematski pamtititi sve političke rokade i poteze koje političari povlače motivisani isključivo ličnim interesima. Ukoliko pogledamo koliko u ovom trenutku ima visokih političkih dužnosnika na različitim nivoima vlasti u Bosni i Hercegovini koji u političkoj biografiji imaju važnu ulogu u više suprotstavljenih stranaka postaće jasno da političko prelijetanje u Bosni i Hercegovini spada tek u grupu sekundarnih grešaka političara koje brzo postaju trivijalne za njegovu političku karijeru. Barem tako građani Bosne i Hercegovine percipiraju aktuelne primjere političkih “preletača”.

Bilo bi optimistično da možemo zaključiti da bi mišljenje i stav građana o problemu političkih “preletača” mogli predstavljati faktor koji bi uticao na njegovo smanjenje ili čak iskorjenjivanje. Imajući u vidu opisani politički ambijent u Bosni i Hercegovini, kao i indolentnost građana opravdanije je očekivati da se ovaj trend nastavi. Lična prognoza autora je da će takva praksa biti moguća sve dok postoji sistem političara koji su na svojim pozicijama zbog pripadnosti određenoj stranci a ne stručnog iskustva u datoj oblasti. Dok god bude moguće istu osobu vidjeti kako u mandatima različitih vlada rukovodi različitim ministarstvima, jasno će biti da je kriterij izbora politička i stranačka pripadnost a ne stručnost i kompetentnost. Prelomni momenat će prema daljim slobodnijim pretpostavkama autora zahtijevati i kompetentne i dostojanstvene političare, ali i rigoriznije kriterijume građana zasnovane na razumnim argumentima a ne na pripadnosti “našoj” ili “njihovoj” etniji.

LITERATURA

- Ćurak, N., Čekrlija, Đ., Sarajlić, E. i Turčalo, S (2009). *Politička elita u Bosni i Hercegovini i Evropska unija: Odnos vrijednosti*. Sarajevo: Fakultet političkih nauka.
- Kukić, S.(2013), *Lopovluk u ime naroda*, Sarajevo: Kult Sarajevo i Depo Sarajevo.

FLYOVER PHENOMENON AND CREATION OF THE POLITICAL IMAGE OF THE ELECTED AUTHORITY REPRESENTATIVES

Saša Čekrlija*

* *Nezavisni univerzitet Banja Luka*

Abstract: Election law in Bosnia and Herzegovina treats mandates as the property of the individuals who won them. There is no evidence that serious research in Bosnia and Herzegovina has been conducted on this issue, but it is quite clear that this is a problem that is important both, for the public and for the science. A new phenomenon in political life is the abandonment of political parties with the resignation of mandates and the complete change of political ideology. Political motives also significantly change due to the earlier period of political activity. Such changes are becoming more and more frequent. Almost even the election process itself can become meaningless. If the electoral results, expressed through the position/opposition ratio are not proportional to election results, then even the election process itself becomes meaningless.

Key words: Election law, mandate, trust, election will.

ZAKLJUČNI OSVRT

Pored istraživačkih hipoteza zasnovanih na relevantnim teorijskim sistemima i direktnom opažanju autora, kao osnovna platforma istraživanja poslužili su nalazi dobijeni prethodnim istraživanjem (Čekrlija, 2016)⁴⁷. Opšti nalaz studije je ukazivao na tradicionalnu sklonost građana Bosne i Hercegovine ka autoritarnom tipu političara koji predstavlja vođu a ne saradnika građana. Nastavak istraživačkog projekta u kome su dublje razmatrani uzroci i motivi sklonosti građana da biraju političke lidere autoritarnog tipa je u pokazalo sljedeće:

1) Prostor Bosne i Hercegovine u posljednjih 150 godina karakterišu socijalna nestabilnost, etnički komplikovani odnosi i sukobi, i destruktivni prelazi sa jednog na drugi društveni/državni sistem koji omogućavaju opstanak osjećanja nesigurnosti kod građana kao gotovo nužni uslov za sklonost zaštitnicima i vođama autoritarne orijentacije.

2) Osjećaj opšte nesigurnosti potaknut nestabilnošću društvene situacije, i lična traumatična iskustva intenziviraju sklonost građana ka etnocentričnoj orijentaciji (a time posredno i autoritarnim političarima čija je ideologija zasnovana na vezanosti za vlastitu etniju).

3) Doživljaj nesigurnosti i osjećanje latentne ugroženosti kod građana i direktno i indirektno dovodi do priklanjanja autoritarnim političarima ali i do održavanja autoritarnih političara na vlasti.

4) Sistem u kome građani posredno pomažu održavanje autoritarnih vođa na vlasti u perspektivi dovodi do različitih oblika despotizma kao društvenog sistema odnosa.

5) Postojanje fenomena "preletača" u političkom prostoru jedne države ukazuje na činjenicu da je na individualnom nivou jedina svrha političkog djelovanja ostvarenje ličnog benefita, a na opštem planu nastojanje da se autoritarni sistem održi na vlasti.

6) Diplomatska predstavništva svojom strukturom i aktivnostima više su usmjerena opstanku postojećeg političkog sistema nego afirmaciji Bosne i Hercegovine na međunarodnom nivou.

Upotpunjavajući dobijene nalaze njihovim interpretacijama i povezujući ih sa prethodnim istraživanjima na kojima je ovo sprovedeno, možemo identifikovati nekoliko ključnih karakteristika društvenog života u Bosni i Hercegovini i na osnovu njih steći opšti uvid... S jedne strane, u Bosni i Hercegovini se vrlo malo na zreo i pravedan način koriste istorijska saznanja i činjenice. Koliko god zloupotrebljavali činjenicu da je istorija učiteljica života na Balkanskom poluostrvu od istorijske nauke se koriste samo djelići (u vidu informacija, brojki ili izdvojenih činjenica) kojima se neprekidno pridodaju drugačije interpretacije, motivisane iznalaženjem opravdanja i obrazloženja za aktuelne društvene ili lične ideologije. Socijalno-psihološki kontekst istorijskih zbivanja se uopšte ne uzima u obzir niti se koristi u analizi savremenih društvenih tokova i pojava. Pogotovo se nema sluha za pokušaj bavljenja futurološkim analizama u smislu projekcije mogućih *BUDUĆIH* ishoda društvenih dešavanja, na bazi *SADA* postojećih društvenih elemenata (i njihovih karakteristika) i *AKTUELNIH* događanja, koristeći pri tome istorijske dokaze o prednostima i manama koje su balkanska društava ispoljila u *PROŠLOM* vremenu. Tako u današnjem osvrtu na društvo potvrđujemo da: despotizam nije zaboravljeni i prevaziđeni društveni odnos; da su političke figure i ideologije konstantne samo zato što postoje u svakom društvenom sistemu, a ne kao univerzalne kategorije; da političari i vođe imaju mogućnosti i prava koja istinski demokratska društva ne dozvoljavaju, a istovremeno su uskraćena građanima; i da u političkom prostoru dominira sklonost zadovoljavanju ličnih i

⁴⁷ Studija „Poželjne osobine političara u izbornoj 2016. godini“ koja je predstavljena u zborniku radova Zbornik Ličnost i društvo: Poželjne osobine i društvene vrijednosti

grupnih ali ne i opštih i javnih potreba. Ako tome dodamo da smo skloni da sistemski odgajamo nove generacije na ideji samodovoljnosti, zatvorenosti i poslušnosti, a ne usmjeravanju ka ličnoj (a time i kolektivnoj) afirmaciji, onda se nameće zaključak da se u smislu društvenog sistema radi o *perpetuum mobile*-u koji nastavlja beskonačan ciklus međusobnog sukobljavanja, uništavanja i oporavljanja. Dok ovo posljednje u stvari predstavlja tek pripremu za nove latentne ili manifestne sukobe.

Upravo ideja postojanja sukoba koji samo mijenja formu ispoljavanja (manifestni i latentni) predstavlja *quintessenc*-ijusklonosti građana da biraju autoritarne vođe. Istorijskom analizom se stiče utisak da istorijska opterećenost etničkim previranjima generacijama generiše arhetip komšije-neprijatelja i permanentne ugroženosti (Turjačanin i Čekrlija, 2006). Takva socijalna klima, prema Freudovom objašnjenju koje je dao u knjizi Mojsije i monoteizam (1988) direktno stvara povoljne uslove za razvoj kolektivne neroze (u smislu nerealnog osjećanja bazične nesigurnosti). Takva neurotska osnova, obogaćena etničkim mitovima i tradicionalnim stereotipima društva kakvo je Bosna i Hercegovina dalje utiče na oblikovanje vrijednosnih orijentacija koje su opet dalje vodilje u politici, ekonomiji, kulturi i umjetnosti, sportu, i, sa najdalekosežnijim posljedicama, u vaspitanju i obrazovanju. Primjer vjeronauke kao školskog predmeta koja svoje vrijednosti i ideologiju nameće i suprotstavlja ideji naučne objektivnosti i društvene otvorenosti, direktan je prilog ovoj tvrdnji (Čekrlija, 2014). Ako tome dodamo i saznanja o psihološkim mehanizmima odbrane (koji u situacijama koje doživljavamo kao prijeteće u cilju osiguranja opstanka pribjegavaju i razvijanju nezdravih/nefunkcionalnih oblika ponašanja) onda se nameće zaključak da se na bazi osjećaja ugroženosti i nesigurnosti sugestivnim odgojem i narednim generacijama nameću nelagoda i strah kao sastavni dio života u Bosni i Hercegovini. U takvim uslovima, život u prisustvu stalnog osjećaja nesigurnosti (bez obzira da li je realna ili vještački izazivana) rezultira prenošenjem tog osjećaja nelagode u vlastiti intimni prostor svakog pojedinca. Kao konačan rezultat dolazi do formiranja opšte sklonosti autoritarnom sistemu vlasti i liderima koji zahvaljujući svojoj snazi i moći „štiti od (ne)posredne opasnosti i onih koji nisu sa nama“. Sa druge strane, na ličnom, intimnom planu dolazi do prenošenja istih neracionalnih strahova na potomstvo. Zanemarujući emocionalnu komponentu ličnosti insistirajući na snazi, čvrstini i sposobnosti za preživljavanjem u „ovom varljivom/opasnom svijetu“. Dodajmo još naposljetku i činjenicu da u Bosni i Hercegovini postoji i veliki broj građana sa objektivnim traumama (žrtve rata u porodici, izbjeglištvo, ili direktna fizička, psihička i materijalna ugroženost/oštećenost,...). A to je još jedan faktor koji dovodi do porasta neracionalnosti psiholoških mehanizama odbrane, odnosno do veće spremnosti da se prihvata moćan autoritaran političar. Dio sprovedenog istraživanja koji je uvršten u program naučne konferencije Filozofskog fakulteta Banjalučki novembarski susreti 2017. je pokazao da ratna socijalna trauma direktno dovodi do formiranja etnocentrične orijentacije (Čekrlija, Đurić i Vujaković, 2017).

Opisani istorijski i psihološki uzroci opštem osjećaju nelagode i nesigurnosti karakterističnom za sve etničke skupine u Bosni i Hercegovini je osnova sklonosti autoritarnom tipu političkih lidera i društvenog sistema. Generalni zaključak nalaza istorijske i psihološke analize bi najgrublje rečeno bio da su građani Bosne i Hercegovine nespremni za potpuni demokratski društveni sistem jer nikada nisu bili u prilici da isti ostvare u punom obliku. Takav u njihovom iskustvu ne postoji, a svaki iskorak tom smjeru je prekidan etničkim konfliktima i dominacijom autoritarnih sistema i političara. Ono što je u okviru takvog sistema posebno problematično je formiranje piramide submisivnih političara koji svoje funkcije ostvaruju submisivnošću a ne kompetentnošću. Zato se i može desiti da isti političari ostvaruju političke

funkcije u različim domenima i kroz pripadnost različim političkim strankama/ideologijama. Pojava prelaska u redove druge političke stranke (čak ideološki potpuno suprotstavljenim) radi ostvarivanja ličnog benefita jedna je od najočitijih primjera postojanja autoritarnog sistema vlasti i njegovih mana. Pregled situacije u diplomatiji Bosne i Hercegovine je pokazao isto. Političari birani od strane građana bi trebalo da imaju veliku odgovornost pri selekciji kadrova za sprovođenje vanjske politike kroz ambasade i konzulate. Time bi se i na pozicijama ambasadora očekivali političari visokih kompetencija. Međutim, analiza načina funkcionisanja predstavništava BiH, neusklađenosti kvalifikacija postavljenih ambasadora sa potrebnim kompetencijama za te uloge, načinom na koji se ambasadori i konzuli određuju, i u krajnjoj liniji po rezultatima koje ostvare u toku svoga djelovanja, pokazala je da i ambasade i konzulati predstavljaju samo institucije koje su u funkciji održanja postojećeg sistema i sprovođenja vlastitih ideologija. Opšti diskurs bosansko-hercegovačke diplomatije ne postoji, već se prije može reći da se radi o sistemu i skupu političkih izaslanika koji svoje ideološko ishodište imaju u sjedištima političkih stranaka (kao primjera hijerarhijskog autoritarnog) koje ih nominuju.

Naposlijetku, možemo zaključiti da konstituisanje društvenog sistema koji nije zasnovan na autoritarnim postavkama u krajnjoj liniji zavisi isključivo od građana i njihovih kriterija kojima se rukovode pri izboru. Od njih se mora očekivati društvena zrelost za prepoznavanje retrogradnih i destruktivnih političkih ideja i pomjeranje ka drugim afirmativnim smjernicama. Drugim riječima, građani treba da prepoznaju da njihova egzistencija u daleko većoj mjeri zavisi od vlastitih odluka i izbora nego od moći autoritarnih političara. Insistiranje na kritičkom promišljanju o društvu stvarnosti i vlastitoj ulozi u društvu omogućilo bi da uvid da su lični, intimne potrebe i želje u najmanjoj mjeri važni (ako ne i daleko važniji) i koliko grupni. U tom slučaju bi vjerovatno zaključili da je etnička tenzija prvenstveno glasački mamac za održavanja vlasti. Gledano iz tog ugla, ovakav zaključak se poklapa sa praktičnim ciljevima studije (traganjem za strategijama koje bi obezbjedile zdrav kritički odnos prema izborima koje nude aktuelna politička ideologija). Jedino pravo pitanje za sada ostaje, koliko će trebati čekati da se zadovolji ovaj preduslov i da građani počnu prihvatati i ličnu odgovornost za društvo ili državu i težiti progresu i tražiti od političkih vođa mogućnosti za ostvarivanje ličnih afiniteta i želja, a ne samo puki etnički opstanak.

LITERATURA

- Čekrlija, Đ. (2016). *Ličnost i društvo: Poželjne osobine i društvene vrijednosti*. Banja Luka: Filozofski fakultet.
- Čekrlija, Đ. (2014). Usklađenost udžbenika vjeronauke za drugi razred osnovne škole sa učeničkim intelektualnim kapacitetima. *Rezimei: Banjalučki novembarski susreti 2017* (str. 13). Banja Luka: Filozofski fakultet.
- Čekrlija, Đ., Đurić, D., i Vujaković, L. (2017). Libido Fixations Measures as Predictors of Ethnic Attachment-Oppeness and Religiosity. *Rezimei: Banjalučki novembarski susreti 2017* (str. 45). Banja Luka: Filozofski fakultet.
- Frojd, S. (1988). *Mojsije i monoteizam*. Beograd: Grafos.
- Turjačanin, V., i Čekrlija, Đ. (2006). *Ličnost i društvo II: Etnički državni i evropski identitet*. Banja Luka: Artprint.

BRIEF CONCLUSION

Beside research hypothesis developed on relevant theoretical systems and authors direct observing, findings from the first conducted research were primarily used as platform for this study (Čekrlija, 2016)⁴⁸. General findings indicated inclination of Bosnia and Herzegovina citizens toward authoritarian politicians who tend to be leader and protector, not a collaborator. Following research step, in which we conducted further consideration of social causes and citizens' motives that lead to the election of authoritarian political leaders, showed following findings:

1) Social life in Bosnia and Herzegovina over the last 150 years has been characterized by social instability, complex ethnic relationships and conflicts, and destructive transitions from one to another social/state system. All that factors allow the survival of the feeling of insecurity among the citizens as, which becomes a necessary condition for the inclination toward authoritarian protectors and leaders.

2) The feeling of general insecurity motivated by the instability of the social situation and personal traumatic experiences intensify citizen tendencies toward ethnocentric orientation (and indirectly to authoritarian politicians whose ideology is based on attachment to their own ethnicity).

3) Feeling of insecurity and latent threat among citizens (in)directly lead to inclination toward authoritarian politicians, as much as it is used for the maintenance of authoritarian political system.

4) A system in which are citizens indirectly (motivated by their basic feeling of insecurity) included in maintenance of authoritarian leaders leads to various forms of despotism as a system of social relationships.

5) Political transition from one politician party to another (as a phenomenon) indicated that, at the individual level the only purpose of political action is realization of personal benefit. Generally, that phenomenon indicates deviated effort of authoritarian leaders to keep status quo by manipulating other individuals and institutions.

6) Structure and activities in the frame of diplomatic missions (embassies and consulates) are more focused on maintenance of current political system than the affirmation of Bosnia and Herzegovina.

Associating partial findings with their interpretations and previous researches that were used as starting point for this research, we can identify some key features of social life in Bosnia and Herzegovina, and assemble the overall insight... On one hand, in Bosnia and Herzegovina historical knowledge is seldom in use. Although we often take advantage of the proverb that history is life's greatest teacher, in Balkan countries we use very little of actual history, only information, numbers and isolated facts, that we continuously add different interpretations to, with a goal to offer justifications and explanation for actual social or personal ideologies. The socio-psychological context of historical events is almost never taken in account, nor used in the analysis of contemporary social trends and phenomena. Not to mention the lack of sensibility for attempting to engage in futurological analysis in terms of projections of possible FUTURE outcomes of social events, based on CURRENT social elements (and their characteristics) and ACTUAL events, using historical evidences of advantages and disadvantages that the Balkans

---

⁴⁸ Research project „Desirable politicians traits during election in 2016.“ which is presented in proceedings book *Ličnost i društvo: Poželjne osobine i društvene vrijednosti (Personality and Society: Desirable traits and social values)*

have displayed in the PAST. Thus, reviewing the today's society, we confirm that: despotism is not forgotten; political figures and ideologies are constant only because they exist in every system, and not as universal categories; politicians and leaders have possibilities and rights that truly democratic societies don't allow and that are, at the same time, denied to regular citizens; and that satisfaction of personal needs, rather than group ones, is dominant in this political setting. Also, if we add that we are inclined to systematically raise new generations based on the idea of self-sufficiency, isolation and obedience, rather than focusing on personal (and thus group) affirmations, then the conclusion is that this is, in fact, a form of Perpetuum mobile, which continues the infinite cycle of mutual conflict, destruction and recovery, that is, in fact, only a preparation for new latent and manifest conflicts.

It is the idea of a conflict that only changes the form of its manifestation (manifest and latent) that represents the quintessence of the citizens' inclination to elect authoritarian leaders. Historical analysis gives the impression that the historical burden of ethnic turmoil generates the neighbor-enemy archetype and permanent vulnerability in generations. According to Freud's explanation given in the book „Moses and monotheism“ (1979), that kind of social climate directly creates favorable conditions for the development of collective neurosis (in terms of the lingering and unrealistic feeling of basic insecurity). Such a neurotic basis, enriched with ethnic myths and traditional stereotypes of a society, such as Bosnia and Herzegovina, further influences the formation of valued orientations that are again guiding forces in politics, economics, culture and art, sport, with the certainly most far-reaching consequences in education and upbringing. An example of religious education as a school subject that imposes its values and ideology and opposes the idea of scientific objectivity and social openness is a direct contribution to this claim (Čekrlija, 2014). Moreover, if we add the knowledge we have of psychological defense mechanisms (that in situations that we perceive as threatening also turn to developing unhealthy/dysfunctional forms of behavior in order to ensure survival), then it is concluded that based on the feeling of vulnerability and insecurity, transferred to us by suggestive upbringing, future generations are bound to feel discomfort and fear as a huge part of their life in Bosnia and Herzegovina. Under such conditions, life with those constant feelings of insecurity (whether it is the real one or man-made) results in the transmission of those feelings of discomfort to each individual's own intimate space. As a final result, there is a general inclination towards an authoritarian system of government and leaders who, due to their power and influence, "protect against (in)direct danger and those who are not with us." On the other hand, on the personal, intimate level, the same irrational fears are transferred to the offspring, ignoring the emotional part of the personality by insisting on strength, firmness, and viability to survive in "this deceptive / dangerous world". In the end, let us remind you of the fact that there is a large number of citizens with objective trauma (victims of war, refugees, or direct physical, psychological and material endangerment /damage ...) in Bosnia and Herzegovina, which is yet another factor that affects an increase in the irrationality of psychological defense mechanisms, that leads to greater willingness to accept a powerful authoritarian politician. Part of the conducted research, that was included in the program of the scientific conference of the Faculty of Philosophy in Banja Luka, shows that war trauma directly leads to the formation of ethnocentric orientation (Čekrlija, Đurić and Vujaković, 2017).

The described historical and psychological causes of the general feelings of discomfort and insecurity, that are common for all ethnic groups in Bosnia and Herzegovina, are in the core of one's inclination towards the authoritarian type of political leaders and the social system. The general conclusion of the findings of these analyses would be that the citizens of Bosnia and

Herzegovina are unprepared for a completely democratic social system because they have never been able to achieve it in full form. Such does not exist in their experience, and every taken step forward in this direction was interrupted by ethnic conflicts and domination of authoritarian systems and politicians. The formation of a submissive politicians pyramid, who achieve their functions by submissiveness rather than competence, is what is particularly problematic in such a system. That is why it happens that the same politician can realize his political function in different domains and through membership in different political parties / ideologies. The transfer to other political parties (even if they are ideologically completely opposed ones), in order to achieve personal benefit, is one of the most obvious examples of the authoritarian system of power, its defects and existence in this society. The overview of the diplomacy situation in Bosnia and Herzegovina has shown the same. Politicians elected by citizens should have great responsibility in selecting personnel to implement foreign policy through embassies and consulates. This would also mean that very competent politicians would take the positions of ambassadors. However, the analysis of BIH representatives and their functions, mismatch of the ambassadors' qualifications and necessary competencies for those positions, the manner in which they are elected and, ultimately, the results they achieve during their work, show that the embassies and consulates are only institutions that are in the function of maintaining the existing system and implementing their own ideologies.

In the end, we can conclude that the constitution of a social system that is not based on authoritarian settings ultimately depends exclusively on citizens and their criteria. They are expected to possess social maturity to recognize retrograde and destructive political ideas and move towards other affirmative guidelines.

In other words, citizens should understand that their existence is much more dependent on their choices than on authoritarian politician's power. Insisting on critical reasoning about personal role in social reality would prove that personal needs and wishes are, at least, important as much as group interest (even much more important). In that case, citizens would probably conclude that ethnic tension is primarily *voting bate* that serve as politicians instrument for keeping social *status quo*. From that perspective, this conclusions match study practical aims (consideration of strategies that would provide healthy critical attitude toward options offered by actual political ideology). The only real question for now is how long we will have to wait for this pre-condition to be met, and for citizens to begin accepting their personal responsibility for society or the state, to strive for progress and ask for the opportunity to achieve personal goals and wishes, and not just mere ethnical survival.

REFERENCES

- Čekrlija, Đ. (2016). Ličnost i društvo: Poželjne osobine i društvene vrijednosti (Personality and society: *Desirable traits and social values*). Banja Luka: Filozofski fakultet.
- Čekrlija, Đ. (2014). Usklađenost udžbenika vjeronauke za drugi razred osnovne škole sa učeničkim intelektualnim kapacitetima (Compatibility of catechism textbook for second grade (elementary school) with pupils intellectual capacities). *Rezimeji: Banjalučki novembarski susreti 2017* (str. 13) (*Abstracts: Banja Luka November Meetings 2017* (pp. 13)). Banja Luka: Filozofski fakultet.
- Čekrlija, Đ., Đurić, D., i Vujaković, L. (2017). Libido Fixations Measures as Predictors of Ethnic Attachment-Openness and Religiosity. *Rezimeji: Banjalučki novembarski susreti 2017* (str.

45) (*Abstracts: Banja Luka November Meetings 2017* (pp.45)). Banja Luka: Filozofski fakultet.

Frojd, S. (1988). *Mojsije i monoteizam (Moses and monotheism)*. Beograd: Grafos.

Turjačanin, V., i Čekrlija, Đ. (2006). *Ličnost i društvo II: Etnički državni i evropski identitet (Personality and society II: Ethnic, State and European Identity)*. Banja Luka: Artprint.

